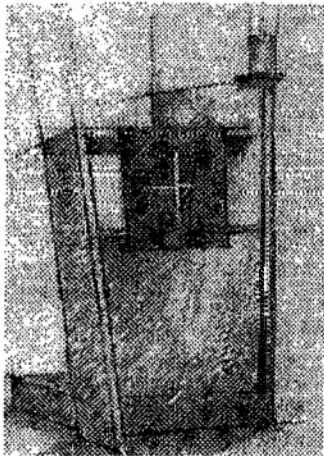

Hét & Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
III. évfolyam 2. szám
2004. pünkösd-Szentháromság

Lélekben és igazságban

Supa kultuszi díszlet az életünk. A helyek, a tárgyak, a szavak és a gesztusok híven tanúskodnak arról, hogy ki és milyen módon imádja az istenséget. Azt imádja, amit kitalált önmagának, vagy azt, amit mások rendeltek számára. Olykor kacagtató, máskor botrányos vagy éppen szánalmas, ahogyan az ember kielégíti vallásos szükségleteit. Legtöbbször nem is tudva arról, mit cselekszik. Sőt nem is akarja észbe venni azt. Nem gondolkodni akar, hanem élvezni. Nem felelősséget vállalni, hanem megkönnyebbülni: nem kell felnőnie, sorsát a párkák szövik, s a világi felsőbbtség tartja azt kezében, az szabja rendjét és korlátait, s javait is tőle kapja. Tárgyak kellene, foghatók, izlelhetőek és értékesíthetőek, s minél anyagibbak ezek a dolgok, annál jobbak. Az anyag nem csap be. Az anyag önmagán túl nem mutat semmire, s csak általunk az, ami – emlékeink és vágyaink teszik önmagunkká –, ezért a tárgyak mindig alattunk maradnak. Azért vannak, mert mi vagyunk, és ha nem használjuk őket, még hiányunkról sem tanúskodnak.

Hol és hogyan kell imádni azt, aki van, az egyetlen-egy, az Örökkévalót? A samáriai asszony akkor teszi fel Jézusnak az igazi kérdést, miután meggyőződött arról, hogy ez a férfi mindent tud róla. Ismerve vállalja őt, a nem zsidót, a nőt, kinek nemiségét fél tucat férfi tette kultuszi tárggyá, s aki ebbe beletörődni mégsem hajlandó, hiszen nem szomjoltónak született. „*Úram, látom, hogy próféta vagy. A mi atyáink ezen a hegyen imádták az Istent, ti pedig azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van az a hely, ahol Istent imádni kell.*” Jézus így válaszolt neki: „*Higgy nekem, asszony, hogy eljön az óra, és az most van, amikor az igazi imádói lélekben és igaz-*

ságban imádják az Atyát, mert az Atya is ilyen imádókat keres magának. Az Isten Lélek, és akik imádják őt, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk.” Az asszony így felelt: „*Tudom, hogy eljön a Messiás, akit Krisztusnak neveznek, és amikor eljön, kijelent nekünk mindent.*” Jézus ezt mondta neki: „*Én vagyok az, aki veled beszélek.*” (Jn 4, 19-26)

Pünkösdkor jött el az az óra, amikor a tanítványok is megértették: nincs tovább kultusz, sem Jeruzsálemben, sem más szentnek vélt és nevezett helyen. Nem a helyek szentelik meg az embert, aki szükségszerűen pogány vallásos igényeitől hajtva arra vágyik, hogy elérje az Istent. Mindig újra nekigyürkőzik, és a magaságnak feszülő tornyot emel Bábeltől Kuala Lumpurig, Egyiptomtól New Yorkig. Pedig nem a helyek szentelik meg az embert. Éppen ellenkezőleg: annak jelenléte szenteli meg azt a helyet, ahol van, aki az Örökkévalóban társára lett. A csillagfényes éjszakában az Ő ígértét megszerző Ábrahám azért válik a hit lovagjává, mert mindig újra útnak indul. A bolondulásig bátor volt élni és menni, s bízni az ígéletén kívül semmihez nem köthető, számon nem kérhető szövetségben. Mindig minden odalett, a föld, a templom többször is. Csak a bizalom és a szövetség maradt meg, de az fölbonthatatlanul.

Az épített környezet miattunk profán, hiszen rólunk szól, s arról, ahogyan általa hatni kívánunk másokra. Minden ház, minden templom, kép és szobor minket hirdet, a mi istenképünket. S hiú módon azt hisszük, a többiek számára kikerülhetetlenül objektíváltuk, tárgyiasítottuk ezt a képet. Aztán riadtan látjuk, túllépnek rajta, rezzenéstelenül figyelmen kívül hagyva legszentebbnek vélt igyekezetünket. Csak lélekben találhatjuk meg azt, aki egyedül méltó imádatunkra. És csak abban találkozhatunk vele, akiben hozzánk hasonlóan lélek van, akiben szintén az ő lelke van.

De mit jelent, hogy igazságban kell imádnunk őt? Ennek a szónak nincs értelme evilági létünkön kívül, sőt a vele való kapcsolatban sem: mi Isten színe előtt sohasem leszünk sem igazak, sem igazságosak. Csak a másik ember, a közösségünk mondhatja ránk: igazul szólunk, és igazul cselekszünk. Megigazulni csak hit által lehet, de azt, hogy tetteink önmagukban igazak-e, tehát megfelelnek-e azoknak a normáknak és értékeknek, melyek szerint élni próbálunk – azt a másik embernek, a magunk által teremtett vagy szabadon választott közösségnek kell eldöntenie.

Donáth László

Bábel tornyán

Szakad a hó, a dob,
Itt is, pokoli tűzben,
Tátogó kórust, cápát álmodó
Harangok verődnek,

Itt, a pokoli zajban,
Felbukó ordítások sodrán,
Madárrajok sereglenek
Csapódva és a fákllyák
Szünetlen folytatják a nappal
Tüzét, észvesztő fényét, láрма
Kél füstös áldás alatt, nő a Ház,
A Béke ágyasháza,
Hol minden jöttment sündörög
Összefogást pofázva – – –

Ó, nem dől össze, nem temet
Magába embert, pallót,
Marhát, árust, nem ront hegyet
Tégláiból s zajorkán addig
Nő csupán, míg van, ki füllel érti;
A hó, a dob szakad, a víz,
S a testet nem fenyíti.
A test megússza ezt, vele
Romlás nem inceleghet,
A megdagadt nyelv gurguláz
Csupán, a húsbá fogva,
Kitöltve torkot, szájat, úrt,
Szemgömböt szétmeresztve,
A Szó, a léggel feltörő
Bukdácsol falnak esve,
Ház-falba zárult mondatok,
Legördült, olvadt érvek,
Nyögések, pergő sóhajok,
Szavak; a Szó mint vas-cement
A téglá testet tartó.
Csak önmagáért épülő
A túra nyíló ajtó,
Az Ágyasház, hol senki sem
Énekel-sírat már,
A szűkség és a rettenetes
maga is néma hajcsár.

A test megússza – és a nyelv?
A némaság kiárad,
Ellankaszt-fonnyaszt, mint aszály
Az égő-élő bánat;
A Ház beszél: cseng-bongva nő,
Az építők lehullnak
Szótlán magányba, éj s a föld
Fogadják még magukba;

A hó, a dob szakad, a tűz,
Kicg mell, szem kihamvad,
Kúszó füvekkel fölbugyog
Mint Szó-émlék, a dallam – – –

...amikor a jó nem történt meg

– emlékezet:

értelmezés és újraolvasás –

Kedves Barátaim, a mára rendelt igék közül választuk azt a prófétai szót, amelyet Ezékiel könyvének a 18. fejezetében a 21–24. versig találunk:

„Ha a bűnös megtér és nem követi el többé vétkeit, hanem megtartja minden rendelkezésemet, törvény és igazság szerint él, akkor élni fog, nem hal meg. Azok a vétkek, amelyeket elkövetett, nem kerülnek említésre. Azokért az igaz tettekért, amelyeket véghez vitt, élni fog. Hiszen nem kívánom én a bűnös ember halálát, így szól az én Uram, az Úr, hanem azt, hogy megtérjen útvjáról, és éljen. Ha pedig az igaz eltér az igazságtól és álnokul él, elköveti azokat az utálatos dolgokat, amelyeket a bűnös ember szokott, az ilyen éljen-e? Igaz tettei, amelyeket azelőtt véghez vitt, nem kerülnek említésre. Hütlenségéért, amelyre vetemedett és vétkeiért, amelyeket elkövetett, meg fog halni.”

A Soá emléknapiján elsősorban a növekvő távolságot érezzük, a közvetlen tanúk megfoghatóságát és az emlékezet gyengülését. Ráadásul nem átélőként, nem túlélőként, nem tettesként, nem tétlen szemlélőként megemlékezni tisztázatlan szerep: kérdéses gesztusokat termő tanácstalanság. Ma élő keresztényekként az emlékezés tévelygő pontatlanságában osztozunk, amennyiben az emlékezet mindig értelmezés is, és amire emlékezünk, amit értelmeznünk kellene, az a megmagyarázhatatlan pusztítás. Ugyanakkor nem lehet nem emlékeznünk, ezért állunk legtöbbször szótlánul.

Az azonosulásra tett erőfeszítéseink többnyire esendő és gyatra próbálkozások, ugyanakkor az eltekintés, a felejtés, az elfojtás, a letagadás, az önfelmentés manőverei keresztény hitünk feladását jelentik. Azt, hogy nemcsak magát az emlékezetet csúfoljuk meg, és nemcsak a halottakat és túlélőket vetjük oda saját menekülésünk ösztönének, hanem magát a keresztény szót és vele legszentebb tartalmait hajítjuk be egy rettenetes hatalompolitikai komédia kelléktárába.

Ilyenkor legszívesebben Pálnak azt a szavát idéznénk, hogy „örüljete az örülőkkel, sírjatok a sírókkal” (Róm 12,15). De most, amikor a pusztításra próbálunk emlékezni, talán ennek a sokunk számára mértékadó páli mondatnak is meg kell gyengülnie. Hiszen az alkalmiszertű érzelmi azonosulás a felejtést is szolgálhatja, az ünnepélyes pillanat kétes uralmát a fölött a munka fölött, amelyet az emlékezet működtetésének kell jelentenie. Ez a munka óhatatlanul fárasztó és monoton, mondhatni filológiai készséget igénylő szöszmötölést vagy fáradozást is magában foglal. Közben persze nem valamiféle intellektuális elitizmusnak kellene vezérelnie minket, hanem egész egyszerűen a tanulás és az újratanulás kötelességének vagy talán kényszerének. Újra kell tanulnunk sok mindent abból az elbeszélésből, amelyet fölépítettünk a keresztény évszázadokban, mert saját emlékeink egyre inkább csak közvetítőkön, mások emlékezéseiben, tanúságán, szövegeiben keresztül elérhetőek, és ezek a szövegek elmentmondóak. Történetünket, a keresztény történelmet nemcsak olvasni kell újra megtanulnunk, hanem valószínűleg újra is kell írunk. Erőnkét meghaladó, robusztus feladat ez, szüntelen ide-oda járás, ingázás, közvetítés, figyelemmozgás a megértő szándék kétféle erőfeszítése között. Az egyik erőfeszítés az idegenre, a másra, a kereszt-

ténynek mondott történelem árnyékvilágára, önazonosságunk megszilárdításának áldozatára, a zsidóságra irányul, arra a népre, amelyet csak történelmünk, az általunk konstruált történelem és az általunk hirdetett testvérszeretet tragikus kudarcra árán tanultunk meg két évezredes késéssel testvérünknek nevezni. A másik erőfeszítésnek önmagunk, saját identitásunk újjáértésére, narratívánk új elbeszélésére kell irányulnia. S közben le kell mondanunk Isten ígéjének arról a kettős biztonságáról, amelyet különböző hangsúllyal és különböző arányokkal a protestáns és a katolikus egyházban oly megnyugtatóan érezni szoktunk. Az egyik biztonság az, amikor úgy véljük, az ige közvetlenül szól hozzánk: elég fölűtnünk a Szentírást, és szinte hanggá változik a betű. A másik pedig – ami talán inkább katolikus menedék –, a tévedhetetlen intézmény és a tradíció közvetítő ereje. Nekünk, katolikusoknak nem oly direkt az érzékelésünk, de amikor Szentírást olvasunk, úgy tudjuk, hogy a fölénk rendelt magyarázat nem tévedhet.

Ezt a kettős biztonságot valószínűleg inkább a kettős torlasz tudata váltja fel akkor, amikor a hatvan évvel ezelőtti Magyarországon is megtörtént eseményekre emlékezünk. Az egyik torlaszt maga az ige alkotja önmaga előtt, azt tudniillik, hogy újra meg kell keresnünk benne az ígéretet. Olvassuk, ahogyan olvastuk az előbb Ezékielt, és bevalljuk, hogy az első olvasás nem teszi világossá számunkra, milyen is az az Isten, akit itt beszélni hallunk vagy szeretnénk hallani. A másik torlaszt az képezi, hogy miután megragadni véltük a szavak értelmét, akkor a tudás bizonyosságát az sem fogja megadni, amit már megtaláltunk. Ha ugyanis a történelmen keresztül olvassuk, akkor kétségbe eshetünk; kétségbe eshetünk azon, hogy ez a szó legyőzhető, vereséget szenvedett. Volt olyan rossz, amely erősebbnek bizonyult nála. Azt mondjuk: Isten ígéje szilárdan áll, akár az ég – a szoltáros mondja ezt –, és mi is vele. Ezt *hisszük*; de azt *tudunk*, attól kétségbe eshetünk.

Ha még egyszer megnézzük az ezékieli szakaszt, azt látjuk benne – és emiatt hivatkoztam magára az ígére mint elsődleges torlaszra –, hogy kristálytisza, megnyugtató szimmetriát tár fel. Olyasfajta kettősséget, amelyikben könnyű volt nekünk, keresztényeknek évszázadokon keresztül megnyugodnunk. Szó van itt kétféle emberről. Szembeállítástuk teljes rendszert mutat, ezért jólesik vallani és morális ítéleteink alapjává tenni ezt a szembeállítást. Az egyik a jó ember, a másik a rossz ember. Ráadásul valamivel komplexebb is a szöveg: azt mondja, hogy a gonosz megtérhet, ám a jó gonoszszágot követhet el; és hogyha a gonosz – a bűnös – megtér, akkor elfeledtetnek vétkei, ha viszont a jó gonoszszágot művel, akkor ő maga fog feledésbe merülni. Vagy ahogy egy sokkal élesebb ezékieli megfogalmazás mondja a 11. szakaszban: „Isten hozzávágja az útját, amin elindult”. Az ilyesfajta prófétai dichotómiákból, kettősségekből egy szilárd szentírásmagyarázó hagyomány következtetéseket vont le az Ószövetség Istenére vonatkozólag. Például azt a következtetést, hogy ez az Isten olyannyira igazságos, hogy igazságossága irgalmatlanságba torkollik. Szinte megszoktuk az ilyen jelzőket: ő hideg, távoli, szigorú Isten, büntető Isten; semmiképpen sem Atya, mint a mi Istenünk. Ha viszont pontosabban olvassuk az ezékieli szakaszt, akkor azt látjuk, hogy a „tündéri szimmetriát” a jók és a rosszak között, amely világ-szemléletünk egyik strukturáló elvévé vált, az áttetsző rácsszerkezet mélyén megbontja vagy felborítja egy enél sokkal lényegesebb aszimmetria. Ennek három vonására szeretném felhívni a figyelmet.

Az egyik az, hogy ez az ige, ez a szózat, az elsőre olyannyira egyértelmű felosztás *egy népen belül* hangzik el.

Olyan népen belül, amelyiknek van prófétája, ezért esélye is van arra, hogy értelmes szavakat halljon, és értelmes szavakat váltson arról, hogy mi a tettek következménye. Ha ezt a háttérrel, népi háttérrel – ahol a nép Izrael esetében sem elsősorban vérségi köteléket jelent, hanem a felelősség kötelékét jelent, az egymásra figyelésnek és az odaforulásnak a kötelékét –, hogyha ezt a háttérrel figyelembe vesszük, akkor azt látjuk, hogy a próféta hasonló sorsot szán a vétkesnek is és az igaznak is. Annak a vétkesnek, aki jót tehet, és annak az igaznak, aki rosszat tehet. A vétkesnek azt a sorsot szánja, hogy legyen füle meghallani az ígéretet, a reménységet, az invitációt, és térjen meg. Az igaznak pedig, aki a rossz felé fordulhat, akinek tettei akár gonoszak is lehetnek, és akire a fenyegetés értelmében felejtés vár, azt a sorsot szánja a prófétai szózat, hogy ezt a lehetőséget korántsem kell betöltenie, nem kell kihasználnia. Azt, ami egyébként szép szimmetriába foglalódik – a jó rosszra fordulását –, nem kell tapasztalattá tennie, hanem meghallgathatja a prófétai szót: befogadhatja, felfoghatja, és ugyanannak a népnek ugyanolyan jogú tagjaként a többiekkel együtt reflektálhat jóra és rosszra.

A másik nagy aránytalanság, amit a tükörszerkezetű szakasz tartalmaz, a történelem előzetes kalkulálása. Nem végérvényes döntések vannak itt arról, hogy milyen az ember, hanem elsősorban *lehetőségek*, kifutások, csélyek. A kommentár lehetősége, mintegy a kommentár népének időbelisége, a közös töprengés és a folyamatos újjáértés, a jobb megértés, a korrekció állandó lehetősége. Az a csodálatos idő, amelyet zsidó-keresztény történelemnek szoktunk nevezni, teljes joggal.

A beszéd harmadik vonása – nyilván nagyon sok van még – a repedés e kettősség hibátlan logikáján, amelyen keresztül az aggódó, az övéért szorongó, az övéért bensőjében meginduló Istennek a mérhetetlen többletére, a könyörületére, a nagylelkűségére láthatunk rá. Bizony, aki ilyen szigorúan beszél prófétáján keresztül, ugyanaz a szerető Atya, aki néppé gyűjtötte embereit, aki felelősséggel ruházta fel őket egymásért, aki megtöri az ítélet logikáját, s meghívó és figyelmeztető prófétai szóval helyettesíti. Az, aki nem kívánja a bűnös halálát, hanem hogy megtérjen, az ő útjára lépjen, és éljen.

Azért szükséges közelebről is megnéznünk ezeket az önmagukat sztereotípiáinknak oly hamar kiszolgáltatott szövegeket, mert talán emlékszünk rá: nagy és komoly keresztény teológiai rend épült arra a képzetre, hogy ez

az, amit meg kellene haladnunk. Ez a kettősség volna az, amit felvált valami más. Két nevezetes teóriát csak a címszavával hadd idézzek fel. Az egyik: Isten mint pedagógus, aki tökéletlen állapotokon keresztül vezet el népét odáig, hogy megszülethessen benne Jézus Krisztus; és aki e tökéletesebb állapotot az etnikai zártságából kinyitja az univerzum, az összes nép felé. A pedagógus Isten, aki meghozta felnőtt korunkat; és míg a zsidóság permanens kamasz-korban élte le évezredeit, addig a kereszténység egyfajta időtlen felnőttkorban jutott a tökéletesség birtokába.

A másik elmélet, hogy szinte a legnagyobb karriert futotta be a keresztény teológia történetében, a helyettesítésteória. Természetes, hogy ha valami radikális szakítással új szövetségként jellemezhető, akkor az felváltja a régit, és a régi a semmibe hull. És hogyha mégis maradnak maradványok, akkor azok egyfolytában a semmi partvidékén időznek, a keresztény társadalmak peremén. A perem túloldalán pedig az a hely van, amelyet talán megérdemelnének, de irgalomból mégse utasítjuk őket rögtön oda.

Mármost ha megfontoljuk, hogy Ezékiel azt az etikai parancsolatot hirdeti, amely egyként alapja mindenfajta biblikus gondolkodásnak, hogy tudniillik az igaz figyeljen oda saját bűnös lehetőségeire, és a gonosz figyeljen oda saját megigazulásának szüntelenül nyitott esélyére – és mindezt az a próféta hirdeti, aki bizony éppen ezen a merevnek tűnő rácsszerkezeten keresztül, ennek a szerkezetnek a ravasz, de mégiscsak belátható, transzparens résein keresztül tud Isten végtelenül gondoskodó szeretetére rávillogtatni –, akkor látnunk kell, hogy Jézusban olyan méltóságban részesültünk, hogy *ennek* az üzenetnek, *ennek* a népnek, *ennek* a rendnek, *ennek* a történelemnek, *ennek* a morális ítélezések logikáját megtörő szertelenségnek és ingyenességnek lehettünk a részesei.

A zsidó Jézus azzal a kiváltsággal ruházott fel bennünket, hogy a magunk ügyetlen módján megpróbáljunk valahogy viszonyulni ehhez a hatalmas és mindmostanáig talán egyedül igazán érvényes tradícióhoz, amelyet Ezékiel ígéiben egy pillanatra megláthattunk.

Azt is jelenti ez – és itt kénytelen vagyok nagyon röviden egy másik ígét, egy újszövetségit felütni –, hogy ha megrendül a biztonságunk abban, hogy jól értjük-e, amit olvasunk, és ha merjük megkérdezni, hogy amit eddig megértettünk, helytálló-e, megőrizte-e a történelem, nem pusztította-e el, nem volt-e baljóslatúbb, mint a próféta ígérete, akkor az új olvasásmód nem a méltóságunk, nem a hagyományunk, nem korábbi fáradozásaink érvénytelenítése, hanem annak örömteli felfedezése, hogy a kérdésekből építkező hit, a nem látók hite valószínűleg „hitebb”; talán értékesebb. Ez az, ami megnyílik számunkra a szakadékokban. Ez az, ami a történelem értelmezhetetlen pillanataiból, mint esély, mint az élet esélye adatik meg nekünk, keresztényeknek.

Pál ugyanis azt írja, hogy viszonyunk a zsidósághoz a vad olajfa hajtásainak beoltódása a szelíd olajfába (Róm 11,17). Mindannyian ismerjük, de nehezen és csak sokára sikerült komolyan vennünk ezt az ígét, amelyben azt is olvassuk: „lásd meg tehát Isten jóságát és keménységét. Azok iránt, akik elestek, keménységét, irántad pedig jóságát, ha megmaradsz ebben a jóságban, mert különben te is kivágotol” (Róm 11,22).

Ha merjük megválaszolatlan kérdéseink felől olvasni ezt az apostoli eréllyel megszólaló szót, akkor kénytelenek vagyunk – ne haragudjanak meg ezért – tévelygő testvérünknek tekinteni Pált magát is, ami valószínűleg a legtermészetesebb szituációja egy apostolnak, akkor is, ha borzasztó tekintélyesen hangzik mindaz, amit mond. Azért tévelygő testvérünk, mert igaz ugyan, hogy a maga korában és a saját perspektívájában, a népből való megmaradás, illetve új identitásképződés dilemmáján helyfil, a keresztény elszakadás idejében nem fogalmazhatott volna pontosabban. De úgy hangoztatnunk magunk fölött, a világ fölött és a történelem fölött ezeket az ígéteket – hogy tudniillik akik elestek, azok iránt az Isten keménysége nyilvánult meg, és mi, akik megmaradtunk, az Isten jóságát látjuk –, ma alkalmatlan volna. Ez így ma vélhetően nem érvényes. Pál azt mondja: „hogy lásd meg tehát Isten jóságát”; mi viszont azt mondjuk: Izraellel együtt bizonyos időkben nem látom, és a Soában egyáltalán nem látom. Keménységét sem látom, az erőtlenségét jobban. Azt a jóságát pedig végképp nem látom, hogy megmaradtam volna benne, és ezért érdemeltem volna meg, hogy ne vágassam ki. Sokkal zavarosabb a helyzet, sokkal alázatosabban kell megfontolnunk azt a lehelőseget, hogy a történelem nem hagyta érintetlenül ezeket az apostoli szavakat, hanem talán újakat kíván meg tőlünk.

Azzal az alázattal kell történelmünk, egyben a keresztény történelem felé fordulni, hogy van egy második mélypontja. Nem ahhoz mérhető, amit eddig a Golgotában, Jézus halálában láttunk; hanem két összemérhetetlen mélypont van, és ennek az összemérhetetlenségnek a feloldatlan feszültségében kell léteznünk.

A megrendülés gesztusai, szavai vagy csendje mellett érdemes egy-két gyakorlati dolgon elgondolkodnunk.

Hogyha igaz, hogy keresztény történelmünk megállt, fordulatot vett, olvashatóvá vált, és ez az olvasat nem mindenben folytatható, akkor ebből napi teendők következnek. Az egyik az, amit bizonyára élesen, sokak számára nem rokonszenves módon egy, a közelmúltban elhunyt katolikus teológus így fogalmazott meg: „az élethazugság meg kellene térniük élethazugságukból”. Az élethazugság csúnya lélektani fogalom. Azt jelenti, hogy valaki annyira bele van ragadva egy bizonyos beszédmódba, az önértékelés bizonyos formába, hogy már nem is tud róla, és csak mondja, mondja, anélkül, hogy meg tudna torpanni saját szavai közben.

Az egyik élethazugság, amelyről, azt hiszem, nem kell

Balla Zsófia versei

megjeddünk, s nem kell tartanunk attól, hogy ha beismerjük, a méltóságunk csorbul: a keresztény antiszemitizmussal kapcsolatos mentegetődő magatartásunk vagy frazeológiánk. Azt állítjuk, hogy ilyen nincs is; és azért állítjuk élethazugságszerűen, mert valóban szeretnénk, ha nem volna, vagy szeretnénk úgy értékelni fenntartásainkat, megszorításainkat, rutinjainkat, melyek a helyettesítés ősi teóriájából („az új nép leváltja a régi népet” képletből) ragadtak át ránk, mintha azok nem léteznének vagy nem igazán hatnának, elhanyagolhatók lennének. És ha mégis előkerülnek, akkor szívós erejűkre hivatkozunk, nehézkedésükre, arra, hogy „ez van”. A másik egyszerű és gyakorlati teendő, a bűnbánatnak és a mások bűne átvállalásának, a helyettük érzett vétkességnek a spirituális gyakorlata, mely a kezdet kezdetén döntően meghatározta a születő kereszténység életét, és kisebb közösségekben fenn is maradt. Ez a gyakorlat egyházainkban nem általános, háttérbe szorította egyfajta intézményi triumfálás, az az énkép, amely saját csorbulásától fél, ha vétkeket, megbocsáthatatlan mulasztásokat emlegetünk a múltira vonatkozóan. Ha merünk történelemtorzításról vagy torz történelemalakításról beszélni, akkor mintha Isten és Isten megjelenítésének biztonsága szenvedne kárt a világban. Holott az egyedül hiteles gyakorlat, ahogy Ezékielnél olvastuk, és ahogy a keresztény mesterek – a próféták nyomdokaiban – nem győzték ismételni, a *metanoia* készségében áll. A legegységesebb és a legkollektívebb szinten is.

Legvégül – nagyon sok mellett, amiről itt és most nem lehet beszélni – a szeretet elmismásolását említeném. Azokat a beszédtechnikákat, a mondatformálás beidegződéseit, amelyek egyfajta történelmi realizmus nevében, a tömeghez vagy tömegméretekhez való alkalmazkodás és a társadalmi működőképesség jegyében a szeretet parancsolatát, a végtelen felelősség parancsolatát megszorító mellékmondatokkal látták el. Hogy tehát a keresztény ne törekedjék radikalitásra, hiszen társadalmi szinten úgyszem képviselhető, emberi gyengeségünk miatt úgyszem lehetetlen, éles helyzetekben mégsem vonatkozik minden felebarátra és minden ellenségre; mert veszélyben lehet az életünk, veszélyeztetve lehet a mieink élete mások által, ellenségeink által, veszélyeztetve a hitünk mások másfajta hite által – és a többi. Tengernyi clemc van annak a megszorító és megengedő, valamiképpen a parancsolat relativitását megerősítő beszédstratégiának, amely társadalmi méretekben is komolytalanná tette a radikalitást, amellyel Jézus a felebarát és az ellenség szeretetéről beszélt, és amellyel mindenkiért meghalt.

Hiszem, hogy emlékezetünk elsősorban efféle kis praxisokban áll fel. Az értelmezés praxisában, az újraolvasás gyakorlatában és azokban az erőfeszítésekben, melyek bárkire és bárki felé irányulhatnak annak érdekében, hogy komolyan vegyük, amit Izrael prófétai hitének számunkra mértékadó képviselője, Jézus mondott. És ha ennek érdekében cselekszünk, akkor tetteink mindig arra is fognak vonatkozni, amit a történelemben elmulasztottunk. Ugyanezek a tettek, amelyek a legkisebb jót megpróbálják újra megemelni és odanyújtani a másik felé, emlékezni fognak azokra a pillanatokra, amikor ez a jó nem történt meg. Amikor nézők voltunk vagy tettetársak.

Kérem, hogy záróimádság gyanánt kicsit még maradjunk csöndben...

Áldott legyen az Úr, Atyáink Istene most és mindörökkön örökké. Ámen.

Mártonffy Marcell

(A 2004. április 18-án, a *Soá-émléknapon* elhangzott ígihirdetés szerkesztett változata)

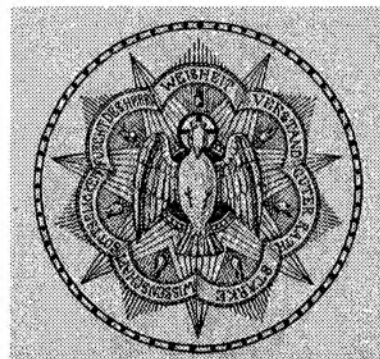
Balla Zsófia 1949-ben született Kolozsváron. Szülővárosa zeneakadémiáján végzett, majd a kolozsvári rádióstúdió irodalmi-zenei szerkesztője volt annak 1985-ös betiltásáig. Dolgozott az *Előre* című bukaresti lap tudósítójaként és a Családi Tükör irodalmi szerkesztőjeként. 1993 óta Budapesten él.

Versei, műfordításai 1965 óta jelennek meg, esszéíróként az ún. Bretter-iskolához, Bretter György tanítványi köréhez tartozik. A rilkei, a József Attila-i és a népköltészeti hagyományt sajátos egységbe olvasztó, drámaian fegyelmezett, zárt formavilágú költészetében a törekény-tűnékeny emberi létezés alapkérdései szólnak meg tiszta és sötét hangon.

A Hét Hárs mostani számába a Jelenkor Kiadónál 1995-ben megjelent *Ahogyan élsz* és a 2002-es *A harmadik történet* című kötetekből válogattunk.

A lélekzet

Megsózza majd a földet.
Isten a balkezével
jelöltjét sóval irtja –
a Föld sója, az írmag
jobbából hull a porba.
Hogy jó vagy rossz lehessen,
az kell, hogy megszülessen:
ahogy a hal kicsusszan,
úgy születik a gyermek.
Síkos és szűk sötétből
megjön lélekszakadva.
Benne opálos hólyag
a láthatatlan lélek –
léggömb libeg a cernán.
A gyenge húst e ködfolt
fönn tartja, fönt, a mellben
imbolygó, füstös égtűz,
e szájra tűzött ének –
senkit nem hagy merülni.
Pedig a test, az árnyék
kolonca földre húzza:
hazája égi mélység.
Halálból csak a lélek
merít fel. És a halálba
is a lélek vezet majd.
Sós könnyek súlya és a
kevés jó könnyűsége.

„...mindegyik a maga nyelvén hallá őket”

A nyelv nemcsak nyelv: összes közös és személyes emlékünks is. Tehát: hatmilliárd nyelv van a Földön. A kis nyelvek mostani eltűnéséről szóló híradások két-háromezer nyelvről szólnak. Holott hatmilliárd nyelv van végveszélyben.

*

A fő utópia: bibliai hagyomány. A nyelv, amelyen megérti egymást az egész emberiség: a szeretet. Már utálok kimondani: reklám-szó lett. Mert hát hány embert szerettek a hatmilliárdból? S mi okunk remélni, hogy eljön a szeretet országa? A gyűlölet országa már sokszor eljött, róla van tapasztalatunk. És ismertünk néhány embert – kettőt? tizenhetet? –, aki jó volt azokhoz is, akiket egyáltalán nem ismert.

A szeretet országa nem jön el soha, de amíg epekedünk érte, legalább nem vagyunk elveszve. Utálni csak a szeretet-demagógiát kell.

*

Hogy milyen fontos a levegő, csak az tudja, aki már fulladozott. Hogy milyen fontos a nyelv, csak az tudja, akibe már belé akarták fojtani a szót.

*

A kereszténység elhitette velünk, hogy jóknak születünk, és ennek volt, és talán még van is némi visszatartó, fékező, nevelő, jobbító hatása. (Ha magasnak látsz, kihúrom magam. Ha jónak látsz, szégyellek gonosz lenni. Ha divat jónak lenni, jóságos ingben járok.)

*

Az Apostolok könyvének 2. fejezete nem poliglott szinkrontolmácsok happeningje, hanem gyönyörű vágyalom. Ha mindenki velünk, kicsoda ellenünk? Ha mindenki egy hiten van, kinek s minek kell fegyver?

Íme, én is elhittem, hogy jónak születünk, és békéről álmodozunk.

*

Átlagember vagyok, a rémálmaim is középszerűek. De tudom, hogy a civilizáció hártavékony kéregként választ el az őrző, szadisztikus gyűlölettől. Tízezer évek óta nem volt pillanat a világtörténelem véges örökkévalóságában, amelyben a teljhatalmú fél ne kínozza volna meg a kiszolgáltatott felet. Feleim, mik vogymuk. Egyazon (civilizációs) fedél alatt élünk virtuális gyilkosokkal. Feri bácsi, aki fehér sapkában húst mér a hentesüzletben, ül a tévé előtt, és fölgyorsult légzéssel, meg-megreszkető kézzel, szája sarkában csöpp nyállal élvezi a fekete rabszolgáeres megkorbácsolását, öntudatlan nyögéseiből kihallom: hajrá, na még.

*

A szeretet nem mímelhető – az önzés, a lélek hidege nem palástolható.

*

Mi az a zaj, mely a másikat zavarja? A lélek pihegése. Fulladozó zihálása?

*

Egy emberről – s egy eszményről is leírható, hogy minden sikerét a mosolyának köszönhette. A gyerekeit is. Mindenben hasonlítottak rá, csak a mosolyukban nem.

*

Túlbuszgoan gondolkodtak, vagyis elfoglalták magukat önmagukkal, hogy ne gondoljanak a halálukra. Persze, nem voltak képesek megfelekedezni róla. S ettől nem szeledebbek, hanem éhesebbek és türelmetlenebbek lettek.

*

A falra felírták: „A föld találta ki a kapát”. Tehát ők is: eszközök. A sorsuk, jellemük főnökeik eszközei. A pénztulajdonosok szerszámai. Nem lázadoztak. Ha gyilkolni kellett, gyilkoltak. S szegények, mindig azt hitték, hogy ők a normálisak. Amikor aztán egy ideig semmi sem történt, öngyilkosok lettek.

*

Szeretni – általában? A szeretet: címzett, nevesített. Tán az emberiséget is lehet szeretni: mint a kék eget. Nem kötelez semmire. A konkrét szeretet, az a kemény, boldog meló.

*

Csak másokhoz voltak szigorúak, önmagukhoz soha. Döbbsenten bámultak ilyen mondatokat: „Te is a Természet vagy!” És: „Kell neked valaki? Te mit adhatsz neki?”

*

Boldogabb lennél a társadalomban, ha reggel mindenki megfürödne? Ha este mindenki megbékélne a gondolatla, hogy amiként született, meg is hal? Ha mindenkinek éppen úgy – majdnem úgy – fájna a kis nyelvek eltűnése, mint saját anyanyelvének romlása, bepiszkolódása?

Ahhoz, hogy ne féljünk egymástól, meg kell szállnia minket a Szentléleknek?

*

A természet béke-zöld látszata alatt dúl a szakadatlan, véres háború: csupa rablógyilkosság.

*

Az ember főképpen: beszélő lény. Emberré válásában s még inkább: emberebbé válásában megszólalása a lényeg. Ember mivoltában jelesebb szerepet játszott a szókéskítés, mint a szerszámkéskítés. Bizonyára voltak patintott meg csiszoltabb szavaink, volt kő-, bronz-, vaskorszaka a nyelvnek: a régészeti fibulák mellé oda kell képzelnünk a láthatatlan szó-leleteket is, azt, ahogyan száz-ezer évvel ezelőtt szólította meg anyját a gyermek, s ahogyan fölajdultunk immár tagoltan, érthetően, a fájdalomk természetét, okát s a reményt is megvallva.

*

Jaj, ha egyszer minden ember búne kiderülne. Meg sem szólalhatnánk szégyenünkben. Vagy gyorsan megölnénk a tanúkat, s kihalna a Föld.

*

Ne szidd a közönyt. A vad gyűlölethez képest: a közöny is édeni béke.

*

Tudod-e igazán, hogy milyen szeretnél lenni? Hogy a gyöngébb szeretnél-e lenni, avagy az erősebb? A szebb – vagy az okosabb? A szenvedő – vagy a kínzó?

*

A gyöngéd ragadozó talán még rosszabb.

*

Nemcsak háttér-rádiózás van. Van háttér-cselekvés, háttér-élet is.

*

Kínos: tisztára úgy fest, mintha okos lenne.

*

Vajon valóban bölcs és boldog, aki „derúsen vesztésre rendezkedett be”?

*

A legtöbbet arra költ, hogy jó embernek látsszék.

*

Van, aki a csinálást jobban szereti a műnél. A dumát a nyelvénél.

*

Örülök, hogy nem lettem nagyon erős és gazdag. Ki tudja, milyen lettem volna.

*

Vajon mivé lennék, ha meg sem szólalhatnék többé. Ha megtilthatnák, hogy kifejezzem magam: halott lennék. Végül is az vagyok, amennyit szavakban elmondhatok. Annyi az enyém a világból, amennyit megnevezhetek.

*

Olyan zárkózott, önző és zsugori, hogy már rosszat sem tesz. És nem lehet a fejével beszélni. Semmilyen nyelven. Nem is tudom, hogy milyen nyelven hallgat.

*

Ha így megy tovább, a magyar irodalmi nyelvet intenzív tanfolyamokon kell tanítanunk itthon. S az egzotikumra vágyó majd magyar költőket olvas.

*

Varga S. Józsefnek (író, Szekszárd) olyan pazar, mély, gazdag a nyelvezete, amikor tanyasi, falusi, vidéki emberek szólnak meg frásaiban, hogy a kásásnyelvű bulvár-magyarok felmordulnak: ez ásatag nyelv-régészet. Azt hiszik, nyelvemlékeket utánoz Varga. Évekig éltem Solt-Tételhegyen: csak Varga S. József tudja, mit gondol az az egymillió „még nem modern” magyar, akihez szinte már csak ő szól. A bulvár-magyar ezt az egymilliót képtelen megszólaltatni. Vagy legalább megérteni.

*

Összeesküvés: a mohó, türelmetlen önzőről úton-útfélen azt pletykálják, hogy titokban jószágos, önzetlen, önfeláldozó. S visszajut a füléhez. Szinte beleőrül.

*

Van, aki igazodik önnön külsejéhez. Van, aki a környezetéhez. A dumához, ami körülveszi. Az egyenruhájához. Ahhoz, hogy mások mit gondolnak róla.

A legjobbkhöz kevesen igazodnak, mert az a legnehezebb.

*

Nem a szavak terjesztik a memóriaromlást. Júliának a *datolya* nem jut eszébe napokig – nekem a *sámi*. Az viszont nem megy ki a fejemből, hogy: *félelem, baseballütő*.

*

„Hazudik az újság” – mondom, mert nem ért egyet velem.

*

Nyelv... Aki értené, nem olvassa, és főleg: nem figyel oda.

*

A közírónak azon kell mélyen, rendszeresen gondolkodnia, ami másnak eszébe sem jut. Vagy nem meri ki mondani.

*

A második, a harmadik nyelv világában csak az mozoghat traumák nélkül, aki a sajátjában igazán otthonos.

*

„A gyűlölet nélküli ember” már olyan ritka, mint az árnyék nélküli lélek?

*

Nyelv... Milyen hangon hallod azt, amit olvasol?

*

Életművénél érdekesebb az életrajza. Ezért titok...

*

Kosztolányi: „Ha nem értik meg – minden sorát és célzását, – akkor még a jó szándék is fenét ér, akkor el vagyok veszve.”

*

Minden nyelvnek saját logikája, megközelítési módja is van, mely kívülről furcsállható, de kétségbe nem vonható; meg szabálytalanságok szép összege is, melyet a beszélő közösség észjárása, múltja, szokásai szültek és szentesítettek. S talán nem mindegy, hogy melyik nyelvbe születünk bele.

Bodor Pál (Diurnus)

Eső és szivárvány

Bár északi szél fúj még és hűvös a fű –
már éberén néz le a nap,
s mintha belőle csorogna a földre,
hasas cseppekben hullik a foltos arany.

Hány idegen, szilárd csillámdarab
világol úton-útfélen.
Még az éjben is fénylenek
a pítypang csillagok, a borzas süntejek.

Mi mind, kik itt ázunk az úton övelük
az istenség levált darabjaként, örülhetünk:
az égi híd pillére földig ér.

A teremtmények minden szenvedése – mint
halomra rogyott gravitáció –
csak egy tűhegy anyag, amely kilőtt
golyóként robban majd világgá.

A szivárvány, a magasba akasztba,
testünknek folytatást ígér.

Bár alatta mi csak egy nagy vizes
tavasz rigója, férgé, csigája, dió-
fája, esője, zsófija vagyunk.

Egy üveg piros sombefőtt
az évszak asztalán, amelyet elhagyunk.

Miért nem írta le?!

– meditáció a betű és szó viszonyáról pünkösdkor –

Odavezettek hozzá az írástudók egy asszonyt, akit házasságtörésen értek, és így szóltak Jézushoz: „Mester, ezt az asszonyt tetten érték. Mózes azt parancsolta, hogy kövezzék meg az ilyeneket. Hát te mit mondasz?” Jézus pedig lehajolt, és ujjával írt a földre. Amikor továbbra is faggatták, felegyenesedett, és ezt mondta nekik: „Aki büntelen közületek, az vessen rá először követ.” És lehajolva tovább írt a földre. Azok pedig ezt hallva, egymás után kimentek, és egyedül ő meg az asszony maradt ott. És ezt mondta neki: „Menj el, és többé ne vétkezz!” (Jn 8)

Ez az egyetlen fennmaradt nyoma annak, hogy Jézus írt. Akkor is csak ujjával a földre, a porba, melyet valószínűleg egyből szét is fújt a szél.

Mit írhatott?!

Mielőtt belátnánk, hogy a választ nem tudjuk, s következtetést vonnánk le belőle, tisztázandó pár mellékkörülmeny. – Először is: vitatott maga a szövegtörténeti „hitelesség”. A történetet a bibliakiadások is zárójelben közlik, ezzel a lapalji megjegyzéssel: „Ez a legrégebb kéziratokban nem található.” S valóban, a 2-3. századbéli kéziratokból e szöveg hiányzik. Ez jelentheti azt is, hogy ezekből valamilyen okból már szándékosan kihagyták, vagy pedig hogy a későbbiekbe valamilyen okból direkt betoldották (4-5. századi kéziratok). Másodsor: feltűnő a kritikai kiadások sok szövegvariánsa (kihagyás, hozzátoldás, szóhelyettesítés stb.). Mindez jelzi, hogy a szöveg nem leírt-kötött, hanem szóban hagyományozott és variálódott anyag formájában maradt fenn. Nem egy szerző találta ki, hanem elmesélők formázták. A leírás épp **szóhagyomány** formájában tradálódott. Az egyik fennmaradt variáns (6. század) különösen kedves választ ad arra, mit is írhatott Jézus. „Porba írta az ő bűneiket”. Ettől oldalogtak el. Az írásmagyarázók azóta is a legkülönfélébb ötletekkel rukkolnak elő, egészen napjainkig. Mily bájos magyarázatot ad, aki szerint Jézus épp az asszony [!] bűnét írta volna le, melyet úgy bocsát meg az isteni kegyelem, ahogy a szél szétfújja a porba írt szót. Van, aki szerint ezt írhatta: „Nemde, a szeretője önök között van, uraim?!”, utalva arra, hogy a törvény szerint tulajdonképpen a férfit is ki kellett volna végezni (5Móz 22,22). Avagy azt írta volna: „Ne félj, minden rendbe jön!”, mivel Isten bocsánata magasabb rendű, mint a te bűnöd.

Igen meglepő, ha egy evangélium tudósít arról, hogy Jézus írt, de hallgat arról, hogy *mit*. De még meglepőbb, hogy **miért is nem írt többet?!** S. k. Miért nem maradtak fenn beszédvázlatok, miért bírta szavai és tettei leírását egy sihederre, Márkra, akivel jószereivel legföljebb egyszer, ha találkozott, vagy Lukácsra, akivel soha?! Miért engedte, hogy szavait kényük-kedvük szerint csűrjék-csavarják, hozzátegyenek vagy elhagyjanak belőlük?

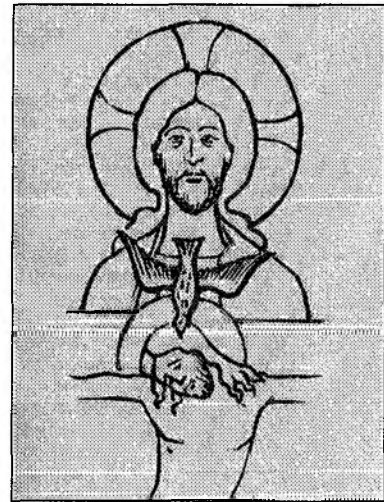
S egyáltalán, miért **arámiul beszélt?** Miért nem görögül, vagy latinul? Nem kellett volna fordítani-ferdíteni s így szavai fennmaradtak volna mindenfajta babrálás nélkül. Ahogy a korabeli írónak, költőnek vagy politikusoké.

Gyanítom, azért, mert nem akart készterméket. Szándékosan csak félkészt engedett, hogy legyen helye pünkösdeknek, amikor majd a „Szentlélek eszetekbe juttat mindent, amit én mondtam nektek” (Jn 14,26), s megvilágosítja azok értelmét, transzformálva, értelmezve, aktualizálva, egzisztenciálissá téve azt. Helyet engedve a mindenkori olvasónak-értelmezőnek.

Nincs tehát „*tiszta forrás*”, mert e forrás is már a tökéletlen emberrel szennyezett. Ugyan, melyik lap riportere volt jelen, amikor Isten azt mondta: „*Legyen világosság!*” S mégis, erre a tökéletlen lényre, annak esendő, többértelmű, lefordíthatatlan, félreérthető, félremagyarázható gyarló szavára bízta rá a Teremtő önmagát. Pedig nyilván ismeri a hermeneutikai tételt, hogy a valóság semmiféle leírásba nem fér bele. A betű öl, a Lélek megelevenít. Mert a hit „hallásból van”, a hallás pedig az „ige által”.

Pünkösdkor indult el a *deus loquens*, a beszélő Isten rízikóvállalása a leírt és kimondott, a leírt és kimondott, a leírt és kimondott, a leírt és kimondott szó útján. S a kettő közt ott vagy te meg én, mi meg ti. Mára legyen ennyi elég a hívő ember felelősségéből, illetve élete értelméről, úgy pünkösöd táján.

Bízik László

A fény árnyéka

E márciusi hús tavaszban
Te vagy a fény, Uram!
Hosszú tél után betöltőd
a tárgyak sötét közét.
Fölharsannak formák, színek.
Acélkék árnyékkal elédbe
vetődöm a földön.

*

Sötét selyem folyik a fű fölött,
a tarlón, kövön és bokrokon.
Amerre járok, fényesen
lebeg és egyre ott suhog
előttem-mögöttem a vadkacsa
kékfényű tolla.
Kivette, mint hálót, jelet,
hogy az élő belébotolna.

*

Árnyékot vet a testem, akár a kóró,
a búza szára, akár az ág.
De arcom fénybe tartom –
Az Úré minden aranyló napraforgó.

Magas vérnyomás

Kiváltottam a gyógyszereimet. Kétezret fizettem a patikában, de ettől sem lettem búskomor. Ragyogott a nap a januári tavaszban. Hosszú idő óta először éreztem úgy, hogy a következő évem nem reménytelen. A Hősök terén az emlékmű oszlopáról az angyal is mintha el akarna repülni, gondoltam, és alig tudtam mit kezdeni a jó érzéssel, mikor egy langyos szélroham lesodorta a karácsonyra kapott sapkámat. A kerek barrett elgurult a járdán. Káromkodva kergettem, az utolsó pillanatban kaptam el. Felnéztem a kék égre. Jól van ez így, dörmögtem hálásan. Mert amennyire ki tudom fürkészni a sorsom, hogy mit is akar velem az Úr, már ha van, az csupán annyi, hogy nemcsak a nagy bukást úszom meg, gyakran csodával határos módon, hanem a boldogságba sem hagy gondtalanul elmerülni.

De ahogy elindultam a Dózsa György úton, eszembe jutott, hogy milyen elbizakodottság ez. Hisz ott van apa! A tőle örökölt magas vérnyomásra váltottam ki a gyógyszereket. Az ő idejében még csak a Rasedil volt. Azt írt neki a pirosposztagás körzeti orvos, a Lali doktor. Emlékszem apám riadt tekintetére, mikor hazajött a kórházból, s tökéletes latintudásával értelmezte a zárójelentést. A Rasedil tágította az ereket, így csökkentette a vérnyomást, de huzamosabb szedése valószínűleg kikezdte az amúgy is túlterhelt érfalakat.

Apa második agyvérzésénél én hívtam ki a Lali doktort. Biciklivel téptem a nyári éjszakában, surrogott a dinamó, a sötétbe alagutat vájt a lámpa fénye, máig szgyellem, de az ijedség, a kétségbeesés után jólesett eszeveszetten tekerni, tenni valamit. A Lali doktornak nem kellett sokat magyarázni, azonnal hívta a mentőt, és már ült is az autóba. „Ferencsem, Ferencsem, a második az nagyon nem jó.” Ez a megszólítás még akkor alakult ki közöttünk, mikor nyamvadt kisgyerek voltam, és vitamininjekciókkal szurkált, később gondosan ellátta a fiúélet során szerzett sebeimet. Kamaszkori idegbajomra szemrebbenes nélkül rendelt napi három evőkanál hideg vizet, de néhány napra mindig adott iskolai igazolást, ha ilyen természetű gondjaim támadtak. A hümmögő diagnózis

után, a már húszéves fiatalember és a meglett férfi, többet nem is beszélünk.

A gyors beavatkozás megmentette apámat, fél oldalára bénán még öt évig élt. Anya dolgozott, a húgom tanult, engem behívtak katonának, apa utógondozóba, ne szépítsük, elfekvőbe került ide, a Dózsa György útra. De, nagy protekciózással, kétágyas, teraszos, a Városligetre néző szobába. Anyám minden áldott nap meglátogatta, ami azért sem volt egy leányálom, mert az én csillogóan okos, öt nyelven beszélő apám szellemileg is leépült. Ha szép idő volt, tolószéken kigurítottuk a teraszra. A halála után megmaradt piros-fehér csíkos frottírköntösét, az egyetlen kézzelfogható apai örökségemet még évekig használtam. Ő sem szeretett semmit kidobni.

Innen, a Dózsa György úti elfekvő elől nézve persze nagyon szánalmasnak tűnik az én kis profán hitem, hogy az Úr minduntalan leveri a sapkám, de nagy baj az nem lesz. De hogy miért mentem orvoshoz a nyáron, mikor semmi panaszom nem volt, azt nem tudom. Mindenesetre készázhatvanas vérnyomással még a nővérek érdeklődését is sikerült felkeltenem. Azóta szedem a gyógyszereket, mert használnak. És nem veszem komolyan az adjunktus úr figyelmeztetését, hogy ne igyak és ne dohánnyozzak, hisz apa egyiket se, soha, és mégis.

Apa az ideológiák korában állt a vesztes oldalra. Amikor a klasszika-filológia mellett a hittan szakot oroszra kellett volna cserélnie, otthagya az Eötvös-kollégiumot, és elment papnak. Esketett, temetett, prédikált, és biciklivel sorra látogatta a családokat. Minden, a segítségével elrendeződött ügyre, minden megmentett öngyilkosjelöltre büszke volt.

Én azt hittem, a sikert választom, mikor írni kezdtem. Ma már sejtem, az információs társadalomból lassan kihál a nyelv szelleme, ami a szavakat, a mondatokat valami elvont, csak sejtethető közlésére alkalmassá tette. A nyelv digitalizálódik, pusztá információhordozó lesz. Mint a régi amforák, összetörnek, eltemetődnek a metaforák. Nem tudom, akad-e majd régész, aki kiássza és összeragasztja őket. Egy kihálóban lévő faj egyedeként csak reménykedem, hogy mégis, mégis lesz feltámadás. És nem felejttem el bevenni az esti gyógyszert.

Mező Ferenc

(Az írás megjelent a szerzőnek az Ulpius-ház által 2001-ben kiadott kötetében.)

Két J. A.-sor rácsát szétfeszítve I.

Igazságnak gyűjtván, hús fényt az úrnek, – igazság? Kérdem, milyen anyag az, Jöhetne már hallal, kürttel a hírnök, aki ftél, de nem öl, nem nyakaz.

A képtelen tűz, elillant értelem, szétpárolog a kámfor, az éther. Így megy világgá istenibb felem, s ami nyűgöz, többé nem ér el.

Ha megszokom tágas magányom vég-képp, és dobok nem peregnek, nem dobog a szív fülemben, éltem árnyas térkép,

hol napok sejlenek föl, boldogok: a Naprendszerbe lépek, úri szél tép, komor bolygóm a legszebb dolog.

Édesapánk: Dr. Frenkl Antal

Aképek gyakran összemosódnak. Manapság, az elektronika, a szkennerek, a sokat tudó gépek világában talán már nem is érthető, hogy mire gondolok. Az emlékezet látványa, íze, képessége a varázslatra is, versenyre kel a kor technikájával. Csendre van csupán szüksége, és a mindent legyőző szeretetre.

Ritkán, s inkább csak a véletlen kényszerének hatására beszélgettünk édesapánkról. Mintha parányi emlékeinket, a rövidebb szabott időt, felejthetetlen pillanatok őrizve szoronganánk, hogy az élő beszéd nyomán elillan minden, megsemmisül a gyerekkori repertoár. (Fontos-e tudni, túl azon, hogy az édesapánk volt, ügyvédként dolgozott? A Magyar Pezsgőgyárosok Egyesületének és Törleyéknek volt a jogásza. Többi ügyfelének meg támasza, segítője, s nem csak szakmai tanácsokkal.)

Egy hónap híján volt éppen tíz esztendő az öcsém, nekem öt hiányzott a tizenkettőhöz, amikor apánk búcsút vett tőlünk. 1944. április 27-e volt. Félrehívott, leült, maga elé állított, s megfogta a két kezemet. „Most már te vagy a férfi a családban – mondta. – Vigyázz öcsédre és anyádra”. Akkor, abban a pillanatban mosódtak össze a képek. Apámé és a testvéremé. Bár én voltam az idősebb, ő volt a minta, a példa, a mérték. Voltak az életnek pillanatai, amikor a tévedhetetlenség képességét is ráruháztam. Amíg kellett, s amíg tehettem, – megfelelően az atyai utasításnak – vigyáztam rá. Aztán mindig, évtizedeken át, az összemosódó képeknek köszönhetően apámat is ott láttam benne.

Amikor magunkról mesélünk, akkor is Róla szól a történet. A legfontosabbakat tőle kaptuk, tőle tanultuk. S édesanyánk ügyelt rá, hogy ezt soha ne feledjük el.

Tőle tanultuk, hogy az irigységnél többet ér a teljesítmény. Mégis, éppen a teljesítmény elmaradása, majd pótlása az egyetlen alkalom, amivel testvéröcsém mindmáig érvényes irigységét kiválthattam. Tíz évesen, első gimnazistaként megbuktam latinból. Anyám kisebbik fiával nyaralni mehetett, én maradtam apámmal, latint tanulni. Néha úgy érzem, ma is abból a nyárból élek. Az együtt töltött, számomra szabaddá tett délutánokból.

Tőle tanultunk meg különbséget tenni jó és rossz között. Tőle tanultunk világos igennel és nemmel válaszolni.

Tőle kaptuk a Deák teret. A tisztességes kötődést a választott, a vállalt közösséghez. A család ajándékát és felelősségét. Az első tavaszi hóvirág értékét, amint mosolyt varázsol a szeretett nő arcára.

Tőle kaptuk az első március 15-ei kokárdánkat, megfélemlíthetetlenül téve hovatarozásunkat.

A morális muníció, amelyet tőle kaptunk, hét évtizedre bizonyosan elegendő volt.

Amikor elköszönt, tudtuk, nem látjuk többé. A Múzeum körüli lakás ablakából kitekintve láttuk, amint határozott léptekkel, nem tekintve hátra, eltűnik a Sándor utcában. Nem sejtettük a rá váró, embert megalázó szörnyűségeket. De hiszen vele maradt mindaz, amit tőle kaptunk. A gondolkodás méltósága.

Ötvenhárom évet engedélyezett számára a szűkmarkú sors. Most, kisfiára tekintve azzal áltatom magam: ilyen lett volna hetven esztendősen.

Frenkl Thurzó Tibor

Születésnap köszöntés

Életünk nagy részében ismertük egymást, sok eseményben, küzdelemben segítőtársak voltunk, hiszen 11 éves korunktól kezdve együtt jártuk a gimnáziumot a Fasorban, és most mindketten 70 körül járunk. Pontosabban: Prof. Dr. Frenkl Róbertnek, Robinak, május 24-én volt a 70. születésnapja, amelyet az előző estén több mint százan, rokonok, barátok, pályatársak együtt ünnepeltünk a margitszigeti Grand Hotelben.

Robi tehetsége, intelligenciája, színes egyénisége, szervezőkészsége már a középiskolában megmutatkozott. Végig kitűnő, osztályelső volt, és mindmáig közkedvelten „primus inter pares” az osztálytársak körében. Tanáraink közül sajnos már kevesen élnek, de ők is mindig elismerték és fejlődésében támogatták Robi eleven szellemiségét. A cserkészcsapatban csak elkezdni tudta az őrsvezetést, mert a mozgalom egyesülése az úttörőkkel már nem a mi ízlésünk szerint volt. Ettől kezdve inkább az osztály keretei között igyekeztünk a cserkészlet erkölcsiségének megfelelően élni, kirándulásokat, táborozásokat szervezni még néhány évig, aztán 1948-tól kezdve már az evangélikus ifjúsági élet kötötte le időnket. A fiúk konfirmációi fogadalmát a Deák téri templomban Robi mondta. Keken Bandi bácsi nagy bizalommal adott számára újabb és újabb feladatokat az ifjúsági munka irányításában azokban a nehéz időkben, amikor a politikai hatalom egyre erősebben korlátozta az egyház önállóságát és belső életét.

Így tizenéves korunktól kezdve szervesen fejlődöttünk a Krisztus-hitben és a keresztyén közösség iránti felelősségben. Ezt gyakoroltuk gyülekezeti presbiterként is, abban a némileg kockázatos kezdeményezésben a nyolcvanas években, hogy a diktatórikus egyházvezetés kritikájaként, a krisztusibb egyház kibontakozásáért keresztyén testvérekkel szövetkezve megírtuk a *Testvéri szó* elnevezésű felhívásunkat, amelynek gondolatait Robi mindmáig következetesen képviseli.

Azt hiszem, a tiszta, önzetlen szándékoktól vezérelt indulás mindkettőnk számára kedvesebb, hamvasabb emlékeket rejt, mint a későbbi kibontakozás, amely Robit egyetemi katedrához, országos egyház felügyelői tisztséghez vezette, amely lehetővé tette számára több nemzet-

közi társaság elnöki címét, folyóiratok szerkesztését, könyvek és számos cikk megírását a magyar társadalmi élet megszokott intrikái, adok-kapok harcai közepette.

Az életpálya iránti tisztelettel, megbecsüléssel, a személy, az ember iránti szeretettel köszöntötték kollegák és tanítványok, vezetőtársak ezen a szép évfordulón Frenkl Róbertet, akinek jellemvonásai közül leginkább segítőkészségét emelték ki, köszönték hálásan. Személyes életben, családomban is ezt a mindig készségesen segítő barátot, társat, keresztyén testvért tapasztaltam meg Robiban, és ezért is tudtunk mindnyájan tiszta szívből, fenntartás nélkül gratulálni ahhoz a magas állami kitüntetéshez, amelyet nemrégiben kapott.

Isten adjon szilárd hitet, jó egészséget, erőt Robi további éveire családjá, barátai és munkatársai körében.

Gadó Pál

Levél a gimnazista Frenkl Robinak

Drága kis Barátom, fél évszázad távlatából köszöntelek, mint aki átvette tőlem a Deák téri ifjúság lelki vezetését, miután 1949 őszén soproni teológus lettem.

Amikor megismertelek, 14 éves fasori diák voltál. Keken András, a felejtethetlen igazgató-lelkész engem, a frissen jogvégzett banktisztviselőt kért fel arra, hogy legyek gazdája az egyre szaporodó belvárosi evangélikus ifjúságnak, a DEI-nek. Zömében középiskolásokból, a Deák téri leány- és a fasori fiúgimnázium tanulóiból verődött (majd forrott) össze a nagyszerű csapat. Te és Tibi bátyád már akkor az ígére szomjas és a világ kérdéseire is nyitott diákok voltatok.

Én tíz évvel voltam idősebb nálad, de lélekben fiatal, Te pedig lélekben idősebb. Mindkettőnket csaknem egyszerre ragadott meg az élő Krisztus ereje, mindent legyőző és minden határt átívelő szeretete. A Lélek tüze átragadt a többiekre is. Kezdeményezted, hogy Sopronba távozásomkor biztatásul és figyelmeztetésül ígéstáblát adjatok nekem (máig is őrzöm), s azt aláírta rajtad kívül többek között Szépfalusi Pista, Rókusfalvy Pali, Andorka Rudi, Gadó Pali, Szirmai Zoli, Havasi Kálmán, Poós Laci, és vagy tíz Deák téri kislány.

De nem erről szól ünnepi levelem. Hanem arról, hogy

ez a lelkes kis közösség imádságban és felelősségben hordozott és – tudd meg – hordoz ma is Téged! Mert nagy felelősséget tett azóta vállaidra az Egyház Ura! A medikus egyetemistából orvosprofesszor, a fiatal Deák téri presbiterből országos egyházi és iskolai felügyelő lett. Sok lett a barátod, még több az ellenfeled. Sokszor bizonytalan lett a megítélésed. Én fél évszázados barátod maradtam, mert a római bölcsek szerint az „amicus certus in re incerta cernitur”.

A régi barát féltő szeretetét tolmácsolom Neked, akire sok bízott, és akitől ezért sok is kívántatik. Ne kápráztasson el a cím és a rang. Szeresd ellenfeleidet is. Maradj meg mindvégig egyházad szeretetében.

Őrzöm régi, medikuskori leveleidet, amelyekből sugárzik a hit és az értelem. Az az ünnepi jókívánságom, hogy az Úristennek ezt a kettős, egymástól elválaszthatatlan ajándékát őrizd meg továbbra is *gyermeki* hittel és *felelős* értelemmel.

Hetvenedik születésnapodon, 2004. május 24-én a régi szeretettel köszönt

Fabiny Tibor

Frenkl Róbertről

Interjú

Takácsné Kovácsházi Zelmával

Én azért mentem a teológiára, hogy saját vallásosságomat, hitemet, istenkeresésemet valahogy szakszerűen tudjam kezelni. Ezt Róbert fogalmazta meg számomra jóval később, amikor már a Deák téren szolgáltam: „Azért lettem orvos, hogy ne legyek kiszolgáltatva az orvosoknak” – mondta egyszer. Akkor döbbsentem rá, bennem ugyanez az érzés volt. Azért akartam teológiát tanulni, hogy ne legyek kiszolgáltatva a prédikációknak, melyekből nem állt össze az, amit hitemhez és egyéni vallási gyakorlatomhoz szükségesnek véltem. Nagy tételnek tartom Róbert kijelentését. Olyannyira, hogy a díszdoktori beszédemet is ezzel kezdtem, és azóta is sokszor idéztem.

Takácsné Kovácsházi Zelma evangélikus hitoktató, lelkész. Erős teológiai érdeklődése már a gimnáziumi évek alatt a kelenföldi, Deák téri és fasori ifjúsági munka aktív részesévé tette, később a teológia elvégzésére sarkallta.

A kezdetektől fogva az határozott meg, hogy a teológia tudománya érdekelt. Amikor beiratkoztam, egyáltalán nem gondoltam, hogy lelkész leszek, akkor még csak hitoktatói állásra volt esély, és én tényleg arra vágytam, hogy tanítsak. Ha más nem, matematikát és fizikát. Nőket nemigen akartak felvenni a teológiára, ezzel szemben a matematika és a fizika szakra, melyeknek akkor még a Múzeum körüli bölcsészkar épülete adott helyet, még novemberben is be lehetett sétálni, mindenkit tárt karokkal fogadtak, mert annyira nem jelentkezett senki. 1948-ban azzal a gondolattal adtam be a jelentkezésemet a soproni teológiára, hogy ha nem sikerül, matematika-fizikára megyek. Felvettek Sopronba. Négyen voltunk nők az évfolyamon.

Az ötvenes években, Ordass püspök és Keken András Deák téri lelkész eltávolítása idején – melyhez az egyházi iskolák államosítása elleni küzdelmük vezetett –, felbolydult az élet a Deák téri templomban. A gyülekezet bojkottálta a helyettesítő papok istentiszteleteit, gyakoriak voltak a tömeges kivonulások az istentiszteletekről, és

ezt a közösségi élet is igen megszenvedte. Egy ifjúsági csoport azonban mégis működött, baráti-szellemi társaságot biztosítva a hitre éhes fiataloknak. A csoport vezetője Frenkl Róbert fasori gimnazista diák volt.

Amikor harmadéves lettem, a teológia Pestre költözött. Valahogy megakadt a szemem ezen a csoporton. Arra már nem emlékszem, hívtak-e maguk közé, vagy magamtól csatlakoztam, de tény, hogy megcsodáltam ezt az ifjúságot, mely az első baráti közösségemmé vált. Nagyon tetszett az önállóságuk, melyet Scher Nándi bácsi presbiter felügyelete biztosított. Soha bele nem szólva, atyaián védte az akkori változó és állandóan gyanakvó Deák téri lelkészi vezetéstől ezt a kis közösséget, mely épp annyira volt racionális és kegyes, amennyire ilyesmire egy értelmes, hívő teológus vágyott. Gadó Pál és Frenkl Róbert korukat meghazudtoló ügyességgel szervezték ezt a kört. Ez volt az első benyomásom a szememben akkor még „kisfiú” Frenkl Róbertől. Ahogy most kiderül, köztünk csak négy év a korkülönbség, én hetvennégy vagyok, ő pedig hetven. Pedig mindig öt évre saccoltam a különbséget, mert ő akkor gimnazista volt még..

A Deák téri ifjúsági csoport 1952 nyarán Nyáregyházán egy ún. csendesnapon vett részt. Az ottani lelkész, Lupták Gyula, finn ösztöndíjasként északról hozta a mintát. A fiatalok a napfényben úszó, legyekből zümmögő templomban korán reggeltől hallgatták az egymást követő prédikációk sorozatát. Ha árnyékot nem is, de nyugalmat a közeli, ritkás nyárfaerdő nyújtott számukra, ahol kicsit kiszellőztethették fejüket.

Ebéd után Robi és bátyja, Tibor azt javasolta, menjünk el sétálni. Az egyházi helyzetről kezdtünk beszélgetni. Robi olyan előadást tartott az egyház jogi és teológiai helyzetéről – melyről elmondása szerint Keken Andrásról tájékozódott –, hogy én csak ámultam-bámultam. Első igaz beszélgetésünk alatt egyszerre összeálltak dolgok, melyek addig csak szórt mozaikként éltek a fejemben. Akkor váltam Róbert nagy tisztelőjévé.

A teológia elvégzése azonban sem egzisztenciális, sem szellemi biztonságot nem nyújtott Kovácsházi Zelmának. Amikor 1953-ban befejezte tanulmányait, valóságos lelkeszömping jelentkezett az egyházban, hiszen a hitoktatással megszűntek az iskolai állami munkahelyek is, s a hitoktatókat visszadobták az egyháznak. Két évig textílfestéssel kereste a kenyerét, mert önéletrajzát „elcsúfította” teológiai végzettsége, és ő maga is úgy érezte, hogy nem adta meg neki a teológia, amit keresett.

Tanultam műszaki rajzolás, és tényleg nagyon jó voltam benne, így amíg a próbarajzolás folyt, mindig elámulnak, hű, ilyen kell nekünk, milyen gyönyörűen ír, ám mihelyst a kezükbe került az életrajzom, elutasítottak. Sok esetben nyíltan meg is mondta az illetékes, miért nem nyerek felvételt. Ráadásul még kiábrándulás is volt bennem, mert a teológia végére úgy éreztem, nem kaptam meg azt, amire kíváncsi voltam. Eredeti célom elérése, hogy kérdéseimre saját válasz tudjak adni, anélkül, hogy különböző lelkészek hitmagyarázataira szorulnék, egyre távolibbnak tűnt. Így került sor a kétéves szünetre.

Kovácsházi Zelma ugyanabban az évben – 1957-ben – és ugyanabban a templomban – a Deák téren – kötött házasságot, mint Frenkl Róbert. Ekkor már mindketten ismét a Deák téri közösségi élet aktív résztvevői voltak, ahogy a rehabilitált Keken András is visszatért a gyülekezet élére.

Nem találkoztunk gyakran Robival, de néha eljött az ifjúsági csoportba előadást tartani. Emlékezetes élményem, amikor egyszer szerelem-barátság témakörben együtt tartottunk előadást fiataloknak. „Szeretnék szeretni, ezért szeretnék megismerni” – ragadta meg frapánsan egyetlen mondattal a lényegét, melyet ma még aktuálisabbnak érzek. Abban a korban a szeretethez szükséges megismerés nagyon fontos dolog volt. Ma van igazán szükség erre a jelmondatra, és sokszor idézem Robit az engem megkereső fiataloknak. Bölcsessége és intellektusa mellett diplomatikus készsége tette kulcsfontosságúvá számomra. Sok viharfelhőt kergetett el szüntelenül kritizált ifjúsági csoportom feje fölül.

Az 1981-ben lelkésszé avatott Kovácsházi Zelma keze alatt felnőtt egy fiatal, a gyülekezeti élet felvirágoztatására kész segédhad tagjai bibliaórákat vezettek, vetítéseket, kirándulásokat, táborokat szerveztek minden korcsoport számára. A Deák téri parókia ugyanis hatalmas forgalmat bonyolított, hét közben akár négyszázan is felkeresték a különböző alkalmakat. Keken András halálával lassan megszűnt az a bevett hagyomány, hogy a pártosodás kiküszöbölése végett minden bibliaóra tartásában egyformán

részt vett minden lelkész. A „mindenki a fedélzeten” metódus átalakulása, a munkaterületek felparcellázása bizonyos csoportok kiürülését, mások túlnépesedését eredményezte, és tág teret teremtett a konfliktusoknak.

A csoportok egyensúlya valahogy megbicsaklott. S bár az én csoportom sem ment olyan fényesen, ahogy az messziről látszott, mégis ez a kép alakult ki. Pedig csak a termünk kisebb mérete okozta, hogy még a földön is zsúfolva ültek a fiatalok, hiszen a rendes ifjúsági teremben ugyanez a létszám elenyészőnek tűnt. Tény az, hogy figyelni kezdtek bennünket, vajon nem a kereszténységet kiárusító liberalizmusomnak van-e csábító ereje, és kulturprotestantizmust emlegettek. Fiatal segédvezetőim gyermek-bibliaóráinak hihetetlen népszerűsége vezetett végül az ellentétek kiéleződéséhez. Ifjú konfirmandusaink ugyanis kijelentették, hogy templomi istentisztelet helyett ők továbbra is bibliaórára szeretnének járni, lelkészeink és a szülők nagy ijedelmeire. Akkor találtuk ki a mai napig primán működő családi istentiszteletet, mely akkoriban nagy hullámokat kavart. Eleinte havonta egy alkalmat kaptunk erre az istentiszteletre, délután hatórai kezdéssel. Formabontó alkalommá vált. Valamelyik laikus bibliaóra-vezető köszöntötte a gyülekezetet, melynek soraiban a háromévesektől a nagymamáig minden korosztály képviseltette magát, majd rövidebb programok következtek: gregorián zoltározás, vetítés, novellamesélés, versolvasás. Hárman prédikáltunk öt-öt perccel úgy, hogy a legkisebbek vezetője kezdte a kicsiknek szóló prédikációval, akik kisszékeikkel körülültek az oltárt, majd a

nagyobbaknak szóló öt perc következett, s végül én adtam összefoglalást a jelenlévő felnőtteknek. Erős, komoly összjáték volt, rengeteget dolgoztunk rajta. Erre ugyan a lelkészek nem jártak be, de „képviseltették” magukat. Így amikor másnap bementem dolgozni, hosszú lista fogadott a kivetnivalókról: Gadó Márta piros szoknyában ment az oltártérbe. Gyönyörű, finn népviselet, de hát piros szoknya. Nem elég hangosan mondják a prédikációt a fiatalok. Így mondják, úgy mondják, nem jól mondják. Ezek mozogtak, azok nem ültek, Sárkány Tiborné unokája, mielőtt a nagymama megkeresztelte volna, az oltártérben csetlett-botlott. A lelkész nem tart rendet.

A szangvinikus, bátor, liberális szellemben nevelkedett fiatalok és a gyülekezet vezetése komoly, feloldhatatlannak látszó ellentétbe került, mely hangos, haragos szóváltásokba, rendreutasításokba és eltiltásokba torkollott. A népszerű bibliaórák léte került veszélybe. A béketárgyalásokat Frenkl Róbert vitte sikerre.

Róbert kifejezetten diplomatehetség. Képes volt arra, hogy a felek presztízsvesztés nélkül jussanak véleménymódosításra. Addig evickéltette a beszélgetést, értelmezve a két oldalnak egymás álláspontját, és egyre közelítve az eredetileg homlokegyenest ellentétes véleményeket, amíg a felek késznek nem bizonyultak az ügy újragondolására. Számtalanszor megtörtént ez, s bármilyen puskaporos légkörben kezdődtek a tárgyalások, valahogy mindig úgy álltunk fel, hogy a dolog megy tovább. A püspök kerületi felügyelőjeként később millió alkalommal kamatoztathatta ezt az adottságát. Akkor bölcsesség és bátorság volt benne, hogy ne akarjon örökérvényű szentenciákat hirdetni gögösen, hanem saját személyét a háttérbe szorítva simulékonyan rendezte a sorokat. Egy-egy ilyen tárgyalás élménynek sem volt utolsó. Meggyőződésem, hogy ez a fajta képesség a különböző vélemények meghallgatására, mérlegelésére, életszükséglet. Frenkl Róbert magas fokon művelte a kompromisszumkötés művészetét. Nemcsak maga képes volt megegyezésre, hanem – s ebben rejlett igazi művésze – a másikat is készsége tette erre.

Kovácsházi Zelma hatvanéves korában vonult nyugdíjba, és a mai napig teológiatörténetet tanít. Az utóbbi években újjákeresztelte egymást Frenkl Róberttel, akit szeret és nagyra tart. S bár az ember szívesen tenné, mégis ritkán adódik alkalom, hogy ezt elmondja a másíknak.

Azt kívánom Frenkl Róbertnek, soha ne érezze azt, hogy túlélte önmagát. Legyen az, akivé hetven éve teremtetett, s őrizze meg azt élete utolsó percéig.

Donáth Mirjam

Frenkl Róbertről

Interjú Bárándy Péterrel

Felelős, társadalmi kérdésekben állást foglalo értelmi-ségi vezetőként az ember hamar a politika színpadán találhatja magát. Frenkl Róbert hosszú és gazdag életében – publicisztikai munkásságán túl – volt egy rövid időszak, amikor szerepet vállalt egy alakuló párt elnökségében is. A több mint egy évtizede történtek kapcsán beszélgettünk az ünnepeltről egykori párttársával, Magyarország jelenlegi igazságügy-miniszterével Bárándy Péterrel.

– *Az Ön és Frenkl Róbert nevét a politikai közéletben a Köztársaság Párt köti össze. Ismerték egymást korábbról is, vagy valóban az 1992-ben alakult párt volt az első találkozás színtere?*

– Bár kölcsönösen tudtunk egymásról korábban is, nem ismertük egymást. Egyetlen párttagságom rövid története úgy kezdődött, hogy Palotás János megkért, készítem el alakuló pártjának alapító okiratát. Aztán felkértek a párt alelnökségére, amelyet először én visszautasítottam. Aztán két-három hét múlva úgy gondoltam: olyan nagy szegény nem ér, ha elvállalom a feladatot, hiszen például ott van Frenkl Robi, ott van Veér András, ott van jó néhány ember, akik – akkori szemmel nézve – nem kifejezetten „pártjelenségek”, hanem intelligens emberek. Többek között Robi jelenléte volt az, ami miatt végül én is beadtam a derekam. Arról nem is beszélve, hogy az a szemlélet, amely akkor abban a pártban kialakult ma is vállalható...

– *Mi volt az a közös nevező, amely alapján önök egy pártban működtek?*

– Elsősorban az, hogy büntetőjogi gondolkodásomunk – legyen szó kábítószertről kezdve az izgatás szabályozásán keresztül bármiről – nagyon hasonló volt. Az enyém nyilván a jogászé, az övé filozófiai-szociológiai-valláserkölcsi megközelítésű, mégis szinte mindig ugyanarra az eredményre jutottunk, számíthatunk egymás támogatására a vitákban. Természetesen politikai kérdésként jelentkezik az egészségügy is, a sport is, pláne a sportegészségügy... Rengeteg olyan terület, amely Robi tevékenységi körébe tartozik, és eminensen használható a politikában.

– *Frenkl Róbert életében fontos helye van a hitnek, az egyháznak. Hogyan jelent ez meg annak idején az ő pártbeli tevékenységében?*

– Ő igazi keresztény, nem pedig „kereszténykedő” ember, tehát erről szó sem esett. Ha az ember ismeri ezt az értékrendet, akkor minduntalan fölfedezheti, hogy ez érvényesül valakinek az életében vagy a szavaiban. Robi-ban is. De soha egy szó nem hangzott el róla... Meggyőződésem szerint helyesen.

– *Van létjogosultsága a mai politikai életben annak a fajta értelmiségi háttérű és igényű gondolkodásomdnak, amelyet ő képvisel? El tudná képzelni ma valamelyik pártban?*

– Ha ennek nincs helye, ha ez csak tévedés esetén kanalizálódhat be a politikába, az nem jó. Sajnos testre szabott pártot nem tudok mondani. Az MSZP-t csak azért említtem, mert az heterogén képződmény, de nem neki találták ki azt sem. El tudok képzelni – vágyaimban – egy olyan kereszténydemokrata vagy konzervatív pártot, ahol ez a szemlélet meghatározó jelentőségű. Sőt, kellene lennie ilyen pártoknak.

– *Változott valamit az ön politikai meggyőződése 92 óta?*

– Nem változott az szerintem harminc éve. Most azonban kaptam egy kötelezően elvállalendő lehetőséget arra, hogy a jog rendszerén a magam felfogása szerint javítsak. A köz ezen szolgálata azonban természetesen számos korlátot jelent a „civilséghez”, a civil léthez képest...

– *Tehát lehet azt mondani, hogy Frenkl Róbert ebben az összefüggésben sokkal szabadabb, mint Ön?*

– Hogyne. Az ő korlátja „ott fönt” van. Mint ahogy mindannyiunké ott van, és attól függően köt meg, hogy mennyire vagyunk jóban vele, az „odafent valóval”. Ilyen értelemben Robi mint civil szabadabb. Az nagyszerű dolog, ha az embernek nincsenek irracionális külső kötöttségei, és csak a belső korlátai által vezéreltetik... Mindannyian erre vagyunk.

Gáncs Kristóf

Az empatis lineátor

avagy a megoldások mestere

Ha Robi, akkor az Robi bátyám, dr. Frenkl Róbert egyetemi tanár, szakíró, sportpublicista és diplomata, a Magyarországi Evangélikus Egyház országos felügyelője. Így, Robi. Legalábbis, ha beszélünk esetről, így emlegetjük. Esetei pedig legtöbbször kerek történetek, melynek eleje, vége, csattanója van. Sokunk számára – akik egyházi berkekben együtt dolgozhattunk vele – ilyen ő. Hazudnék, ha azt állítanám, mindenki gyanakvás nélkül fogadja el személyét. De úgy hiszem, akiknek az ő személye nem mérce, azok többségével vagy szellemi készségük-késztetésük eltérő volta, vagy elfogadhatatlan gondolataik miatt ő sem szeretne egy közösségbe tartozni.

Azt, hogy egy ember mennyire felel meg feladatainak, milyenek az adottságai, néhány paraméterrel meghatározhatjuk. Ezek a mutatók egyértelműen és összemérhetően tükrözik lehetőségeit, illetve eredményeit. Az adottságokat egy kosárlabdázó esetében testmagassága, súlya, kora már egészen jól jellemzi. Eredményeit pedig például a tempódobás időjellemzői, a hárompontosok aránya, az előző szezon kosarai, a megszerzett lepattanók adhatják meg. Számomra az egyházi közélet meghatározó szereplőjének (bemeneti) adottságait elsősorban *hite, a racionalitásra való érzékenysége és kommunikációs készsége* jellemzi. Nem állítom, hogy ezek a tényezők könnyen standardizálhatók, de bizonyára ezen a területen is meghatározhatunk indikátorokat, mutatószámokat. Számomra ezekben Robi olyan mérce, mely alapján eldönthető, milyen területen kell vállalni, illetve milyen területeken kell háttérben maradni.

Lehet, hogy a végtéleket sem áll másból, mint egy n-dimenziós mutatóból, mely a készségeket, a bementi indikátorokat hasonlítja össze azokkal a kimeneti értékekkel, amelyeket az határoz meg, hogyan élünk e készségekkel, adottságokkal? S a kegyelem sem más, mint transzformáció, hogy ezek az eredmények ne statikusan, hanem szeretettel értelmezve kerüljenek a mérlegre..?

1985 novemberét írtuk. A híres fóti családi villában először jártam, pedig Fótra gyakran hetenként ingáztam kántorképződés okán. Sokan voltunk, ezért egy durva szőrből készült takaróval fedett, háttámla nélküli heverő szélén ültem, az evangélikuséknál szokásos egyszerű, de finom pogácsaneműt majszolgattam izgatottságomat oldandó. Két előadás és vita volt a tervezett program. Az összeövetel végső céljáról, azt hiszem, akkor a szervezőknek sem volt tiszta elképzelésük. Az egyik előadást Robi tartotta. Bár a tartalmi mondanivalót is idézni tudom, még fontosabb volt számomra az a meghatározó érzés, hogy a beszélgetők köréhez tartozók nem világtól elszakadt reformideológia kifundálói, majd köldöknéző szentjei lesznek, hanem a világ realitásaira alapozott reformtevékenység megvalósítói lehetnek.

A beszélgetéssorozat eredményeként megszülető *Testvéri szó* című beadvány igazi történelmi modell lehet a reformok mai vizsgálói számára. Robi a szöveg tartalmi elemeinek kialakításakor mutatkozó lelkes-nemlelkes viták hiten alapuló feloldásában, az egész folyamat időzítésében és egyeztetésében játszott meghatározó szerepet, s abban, hogy komolyan vegyük ennek az időzítésnek és egyeztetésnek a kényszerét. Ahogy „bemeneti indikátorai” meghatározták feladatát. A 19 lelkesből és nemlelkesből álló aláírói kör, a mondanivaló újdonsága-kor-

szerősége, a jobbtó szándék támadhatatlansága, az időzítés a reformeseményeken belül egyaránt összetevője volt mindannak, ami az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb hatású dokumentumává tette a Testvéri szót. Minden erényével és problematikus vonatkozásával együtt. Legfőbb értékét kevesen mondták még ki: *a Testvéri Szó utat talált egy beláthatatlan méretű és bizonytalanságú omladékon keresztül, járható. Az omladék politikai jellegű volt, az út az egyház számára készült. Ilyesmire ideális esetben nincs szükség, hisz az egyház küldetése mindig ugyanaz, s elég, ha saját erejét mutatja fel. Az akkori evangélikus egyház azonban oly mértékben összefort a világi hatalommal, hogy hitelessége kétségessé vált. A Testvéri szó elkerülhetővé tette, hogy a rendszerváltozás idején az egyháznak bizonyára sok kinnal, újabb sebek osztogatásával járó radikális-forradalmi módon kelljen újra megtalálnia önmagát és eredeti küldetését. Az egyházon belüli politikai tisztogatás – a hatalom kiszolgálása mellett – az egyház hiteltelenné válásának másik oka lehetett volna. Hogy mit vesztettünk volna, szemezgethetjük az alternatív felekezeti tapasztalatokból. A rendszerváltás pillanatában, elsősorban a Testvéri szó közvetlen hatásaként, az evangélikus egyház volt a leginkább „reformált” állapotban: visszavonhatatlanná vált a zsinat megindítása, s új vezetők álltak az egyház élén. És megindultak a változások a törvényekben és a gondolkodásban is. Lassan, de az egyház egészének tudatát formálva. Ugyanakkor el kell ismerni, bővülködünk veszteségben, és sok az összemérés, a bizonytalanság is, de ezeket az eredmények tükrében kell vizsgálni, értelmezni.*

Egy ólmos zsinati reggelen, valamikor a 90-es évek elején, még kábán az előző éjszakai fogalmazástól, mellyel Zászkaliczky Péterrel reggelre megpróbáltuk elfogadhatóvá tenni az új struktúrát, a fasori lépcsőket nyögtem. Robi frissen borotváltan, rugalmasan, egy francia nemes gesztusaival csevegett az egyházi vezérkarral. Megérttem, hogy hiú kívül-belül, magam sem tennék-teszek másként, mint ő – gondoltam. Köszöntése kifejezte, hogy egy csapatban hajtunk.

Az ülésen a vita elfajult, a hozzászólók egyre jobban érzékelhető többsége régi reflexekkel, a múlton tájékozódva értetlenkedett (legalábbis én így fogalmaztam), amikor Robi került szólamra. És akkor az én drága „harcotársam” – ahogy jóatyám szokott fogalmazni – egyszerre elkezdte megérteni az ellenem szólókat. Még érvelt is mellettük, s belekezdett véleményük legtömörebb, legösszefogottabb megfogalmazásába. De akár hihető, akár nem: már az első mondat után tudtam, ez a felszólalás lesz a biztosíték arra, hogy a számomra oly fontosnak látszó megoldást szövegezze meg a zsinat. Nyugodtan hátradőlve hallgattam, miként kezdte az elismerő és megértő köröket szűkíteni, megmutatva ebbéli érveinek gyengéit, eljutva mondanivalója lényegéig: hogy bár ez a fejtegetés sem nélkülözi az elfogadható indokokat, a teljes kép alapján felelős ember csak annak fordítottját, magát az előterjesztést fogadhatja el.

Előfordult ez persze fordítva is. Hogy *engem* dicsért, és *mások* érveit támogatta. Mivel bevezetőjéből mindig világos volt, hogy milyen erő áll ki mögülem, fordul el tőlem, fájlaltam ezt, az az első öt mondat azonban – hogy megértett valaki, hogy akceptálja a gondolatmenetemet – néha kárpótolt a veszteségért.

S ne feledjük, a jó egyházi közéleti embernek is vannak kimeneti indikátorai. A megoldott problémák részaránya, a stabilitás, a közben tartott lényeges ügyek száma, az elfogadottság és a hitelesség. Túl egyszerű lenne lajstromot készíteni azokból a tényekből, amelyek Robi esetében igazolják a kimenet magas faktorait. A Fasor, a zsinat, az országos felügyelősége alatt eldőlt esemé-

nyek... E születésnapon listán csak egyetlen elemet hadd említsek: az aktuális etikai kérdések taglalását az egyházi sajtóban. Páratlan energiával, rátermettséggel és a témán-megközelítésen átszüremkedő hittel irányította sok ellentmondásoktól sem mentes problémában az egyházi közgondolkodást.

Robi! Születésnapodon kívánom, hogy közösséged bölcsként tanítsd az utódokat, hogy ki-ké adottságai szerint, a neki megfelelő helyen adja ki magából azt az energiát, melyet nálad tapasztalhattunk, úgy, ahogy tőled tanulhattuk. Megértve a másik indítékait, felemelve nemes kiindulásaiban, de küzdve a valódi vagy hitt igazságért. Isten éltesse!

Koczor Zoltán

Az Örökkévaló tegye áldottá életed!

Pár hete új házba költöztünk. Az 527 doboz valamelyikében ott rejlik az a szabadegyetemi meghívó, illetve program is, amelynek kapcsán először találkoztunk.

Egy kedves, evangélikus baráti család ajánlott be a bécsi lelkészhez, Szépfalusi Istvánhoz. A köztünk kialakult levelezés során – nagy örömmre – meghívott az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem 1978. évi damülsi, éves találkozására.

Gyönyörű meleg tavasz volt 1978-ban Európában. Oxfordban a diákok már áprilisban a kollégium udvarán napoztak.

Májusban, áldozócsütörtök hetében még a hegyek között is ragyogó napsütés volt.

A nyugat-ausztriai Alpokban fekvő üdülőhelyre célj körülmenyesen jutottam el. A résztvevők közül Cs. Szabó Lászlót és Szabó Zoltánt Angliából ismertem, többször vendégeskedtem náluk.

Első este a vacsoránál Szépfalusi a megszeppent, félszeg húszéves teológuslányt egy szintén magyarországi protestáns, dr. Frenkl Róbert egyetemi tanár mellé ültette. A beszélgetés során félelmem egyre oldódott, megnyugodtam, éreztem, biztonságban, barátok, testvérek között vagyok! Sok közös ismerősünk akadt. Robi olyan őszintén beszélt evangélikus hitéről, a fásori diákevekről, az evangélikus éhredési mozgalomról! Már akkor is modern gondolkodású, mélyen hívő, Jézus követő keresztény volt.

Hamarosan kisebb unitárius „gyülekezetem” is akadt: Kende Péter, Ferenczy Sándor és mások személyében.

Ott ismerkedtünk meg és barátoktunk össze Bárczay Gyula bázeli református esperessel, aki a következők este meghívott Robit és engem Bregenz-be, a hegytetőn lévő vendéglőbe vacsorázni. Alattunk a Bodeni-tó és három ország fényei, fölöttünk a csillagos ég volt a tanúja annak a beszélgetésnek egy református, egy evangélikus és egy unitárius között a hitről a hitetlenségben, a reményről a reménytelenségben, s a dogma nélküli ökumenéről, a „másik” keresztény befogadásáról.

Máig emlékezetes az az este és az egész damülsi találkozó. Nyitottan fogadtam a nagy „mesterek”, a bölcsék tanítását; ha nem tűnne túl paposnak, azt mondanám: „éreztem a Szentlélek erejét és áldását”.

Mindkettőnk szabadegyetemi elkötelezettsége Damülsből ered. A rendszerváltás után boldogan vettünk részt az első magyarországi találkozó megszervezésében. És Robi akkor is kitartott, amikor a Szabadegyetem belső köreiből

is belopakodott a nemtelen politizálás magyar népbetegsége. Megpróbálta minden erejével összetartani, kibékíteni az ellentéteket. Ma ő a hazai Szabadegyetem elnöke.

Robival és a családjával azóta is baráti kapcsolatban vagyunk. Élvezettel olvasom cikkeit, hallgatom megszólalásait, és beszélek vele. Mindig is adtam a véleményére. Többször kaptam tőle segítséget, amikor nehéz szociális kérdésekről – abortuszról, eutanáziáról stb. – kellett beszélnem.

Tapasztalt, mégis kortalan modern protestáns gondolkodó és közíró ő. Akkor is, ha határozott véleményével olykor megosztja a hazai egyházat. Hihetetlen, hogy már hetvenéves!

Frenkl Róbert emberséges bölcsességére, helytállására, tanítására most még nagyobb szükség van, mint valaha. Küldetéses ember, aki különös látásmóddal rendelkezik. A Teremtő gazdagon megáldotta lelki-szellemi kincsekkel és azzal a különös adottsággal, hogy a nehéz helyzeteken felül tud emelkedni, megtalálja a konszenzust. Nem az örökké igazodók, hanem a szabad, felnőtt keresztények táborába tartozik.

Tisztelet nélküli korszakban élünk, amikor erénynek számít, ha valakibe bele lehet marni. Ma nem divat felnézni a nagyokra, tanulni tőlük.

Azt kívánom, hogy mindezek ellenére Frenkl Róbert tudjon utódokat nevelni a hazai protestantizmusnak, legyen ereje átadni ezt a hitből fakadó életszemléletet; toleranciája, nyitottsága, derűje ragadjon át másokra is: „... akik az Úrban bíznak, erejük megújul, / szárnyra kelnek, mint a sasok, / futnak, és nem lankadnak el, / járnak, és nem fáradnak el.” (Ézs 40,31)

Drága Robi!

Ez a bizodalom adjon még sok-sok erőt Neked és szeretteidnek, hogy taníts, bátoríts, deríts, segíts mindannyiunkat, jó erőben, egészségben, még nagyon sokáig!

Őszinte baráti szeretettel:

Szent-Iványl Ilona

Madarak

A madarak elmaradnak
elvesznek az éghen
rebegnek az ágban
kivonulnak a drótokon
lovak fölött elfordulnak
templom falán árnyékolnak
szárnyuk szelet kavarr hasít
hagyjuk az ég madarait

Lopakodnak délutánban
parázs tökbén világlásban
leforduló naphullásban
ablaktáblán erkélyrácsban
emelkednek légbefújva
felszakadva szertehullva
kékrekenve ellapulva
tollasodtan vérbetárva
tolul az ég a madárra

Mint a virág úgy repül fel
piros hajjal tollázkodik
vizet szőröcsöl hosszú nyakkal
leng levéllel szárnyal csapkod

Visszaúttól menekül
a szépségben kiválasztott

Kis inkvizítorok

„Ha el lehetne képzelni, hogy Krisztus és az igazság két külön dolog, és választanom kellene a kettő közt, én Krisztust választanám.”

(Dosztojevszkij)

„Mindnyájan megteltek Szentlélekkel, és különféle nyelveken kezdtek beszélni; úgy ahogyan

Lélek adta nekik, hogy szóljanak.

Sok kegyes zsidó férfi tartózkodott akkor Jeruzsálemben azok közül, akik a föld minden nemzete között éltek. Mikor a zúgás támadt, összefutott ez a sokaság, és nagy zavar keletkezett, mert mindenki a maga nyelvén hallotta őket beszélni.”

(ApCsel 2, 4–6)

Ugyanazt a nyelvet beszéljük. Képes lenne megérteni őt, de nem akarja. Nem fontos neki, hogy értse, mert nem érdekli, hogy mit akar a másik. Ha odafigyelne, ha megpróbálná megismerni a gondolatait, akkor nehezebben ítélkezhetne felette. Akkor vitatkozni kellene, és a másinak lehetnek jó érvei, talán meg is győznék, megingathatná magabiztos hitét. S ez az, amit nem kockáztathat.

Neki ítélkeznie kell, ez a kötelessége. Meg kell védeni a tant, és be kell tartani a törvényt.

Nem betölteni! Jól néznénk ki, ha mindenki úgy tölti be, ahogyan akarja. Az maga lenne a káosz! Ordo ab Caos!

Meddig kell élni akarnunk? – kérdezi ömmagától Bitó László a Hét Hárs 2003. karácsonyi számában. És válaszol a feltett kérdésre. Nem az egyházi „tanítószék”, vagy a dogma alapján, de mély hittel.

Bitó cikke nem az eutanáziával foglalkozik. Nem az önként választott halál megengedhetőségének kérdése érdekli. Őt az eutelia, a jó halál vágya és szükségessége izgatja.

„Mikor kell belenyugvással fogadnunk a halált?” Meddig emberi az élet? Míg panasz nélkül, méltósággal viselhetjük az öregkor terhét, teljesíthetetlen önző kívánságokkal nem lehetetlenítjük el sarjaink életét... A halál nem állhatja útját az életnek... Amíg élvezzük az életet, és a halál békés elfogadásával példát mutatunk... Míg korunk terhét panasz nélkül, méltósággal viseljük... Hiszen a halál elfogadásának folyamatához, az euteliához képest, szinte jelentéktelen mozzanat a meghalás” – írja.

Elgondolkodtató, kétséget és kérdéseket is támasztó gondolatok. Miként kémélheti környezetét, engedheti el saját útjára szeretteit az az ember, aki belátási képességének hiányában képtelen erre? Valóban büntudatot keltve korlátozza gyermekeinket, szeretteinket a gondozás, a végső – sokszor hosszan tartó – ápolás igénye? Vagy ezáltal válik teljesebbé, emberivé életünk? Az odaadásra, az önfeláldozásra való képesség segíthet abban, hogy magunk is méltóan, könnyű szívvel várjuk a jó halált.

Bitó gondolatai izgalmasak. Sokan nem pontosan értették, mások talán félték a szavaitól. Szerencsére a legtöbben kérdeztek, hogy végiggondolhassák mondatait. Beszéltek és írtak róla, mert kérdéseinek súlya bizony megkerülhetetlen

Annak egyszerű, aki nem akarja megérteni Bitót. Ezért vitázni sem hajlandó vele. Már évezredek óta megírták, kihirdették mindenre a választ. Miért kell ilyeneken gondolkodni? Miért szabad az igazságot megkérdőjelezni? Ez bűn! És beindul a gépezet. Nincs kérdés, nincs beszélgetés, nincs disputa. Az igazságért cselekedni kell!

Először egy levél érkezett a Hét Hárs felelős szerkesztőjének, „Kedves Testvérem!”-nek. A sorokban fájdalom és tiltakozás az elfogadhatatlan, romboló írások, köztük Bitó László cikke ellen, mely az „eutanáziát reklámozó, náci ideológiára emlékeztető szörnyűség”. A levél egyidejűleg az egyházmegye elnökségéhez, az egyház országos elnökségéhez és egy tanácsadóhoz is eljutott. A „magasabb méltóságok” az egész újságot kézhez kapták, filctollal végigpreparálva.

Hamarosan újabb szerző levélét hozta a posta, ezúttal „aggódó szeretettel.” Kulturált hangú, de megfellebbezhetetlen írást. Feladója érzelmelten a kötelességét tette, amikor a felelősségünkre figyelmeztetett. Bárki, akit nehéz élethelyzete a cikkben írt gondolatokra vezet, magángyónásban bízalmatlan fordulhat segítségért lelki testvéreihez – véli. De keserű és másokat is megfertőzni képes gondolatok egyházi lapban nem jelenhetnek meg. „Nem megengedhető, ha bármely fórum a bajba jutottak megutáltatását célozza meg” – magyarázza Bitó írását a „szomorú” szerző, és a szerkesztőség felelősségét hangsúlyozza.

Levelét kibővítve megküldte az Evangélikus Életnek is. E tiltakozás – melyet a nagyközönség is olvashatott – a Bitó cikkét korábban méltató, azt megismerésre ajánló írást és szerzőjét támadja, ám célja, gondolatmenete változatlan. Megmondja nekünk, hogy mit szabad és mit nem.

Végül furcsa közjáték részesévé lettem. Az egyházmegye közgyűlésén a felügyelő éves beszámolója érdemben egyetlen kérdéssel foglalkozott, Bitó László írásával. Nem tudtuk meg, hogy mi köze a cikknek a felügyelő éves munkabeszámolójához, de azt igen, hogy fel van háborodva, és „felsőbb hatóságok” cselekvését, ítélkezését sürgetve kikéri magának az írást.

Most itt tartunk.

Sokan ma is cenzúra után áhítoznak, amikor csak „megfontolt”, „megérlelt” írások láthatnak lapvilágot. A szabadság elbizonytalanítja a megkérdőjelezhetetlen igazságok hirdetőit, ezért a láz, a halaszthatatlan küzdelem rémképe.

Dosztojevszkij felejthetetlen figurája, a nagy inkvizítor meggyőződéssel hitte, hogy a nép elsősorban kenyeret akar, nyugalmat és boldogságot. Adjuk meg neki, gondolta, mert szabadságot nem adhatunk, az mindenki-re veszélyes lenne. Megmentjük hát őket a szabadságtól, ők is ezt akarják. „... lehetnek boldogok a lázadók?” – kérdezte a nagy inkvizítor Karamazov Ivántól. Nem, ők maguk „oda hozzák a szabadságukat a lábunk elé, és azt mondják nekünk: »igázzatok le, de tartsatok el bennünket.«” Félelmetes, de ésszerű gondolatmenet.

Értem tehát, hogy miként olvasnak a felháborodott szerzők. Érzem, hogy mely szavak és gondolatok borzolták az autonóm gondolkodás és szabad szólás iránt közbömbös lelkeket. Tudomásul veszem indulataikat, megrendültséget is érzek a szabadságtól irtózó ember láttán, de megérteni képtelen vagyok személyiségemet, egyediségemet eltiporni vágyó szándékukat.

Szerb Antal írja: „Krisztus is csak azt fogadja el, aki egészen szabadon követi őt, ez a hatalmas Nagyinkvizítor-legenda tanulsága.”

Néha jó lenne Dosztojevszkijt olvasni.

Breuer Katalin

„Áldjad Jézusodat, megváltó Krisztusodat”

Az emberek ma is hisznek a kimondott szó erejében. Ez nemcsak az imádságra vonatkozik, hanem az ünnepi köszöntő versekre, rigmusokra, énekszövegekre is. A nagy ünnepeken, karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor, sőt bizonyos jeles napokon, például szilveszterkor, újévkor a régi falusi élethez tartozott, hogy házról házra jártak köszönteni a gyerekek, lányok, legények, sőt néha a házasemberek is. A köszöntő szövegében emlékeztetik a hallgatóságot az ünnepre, annak tartalmára és jelentőségére, s a felkeresett családoknak, családtagoknak mindenféle jókívánságokat mondanak.

A kalendáriumi köszöntő versekben gyakran az Úristenhez fordulnak áldással, hálát adnak Istennek, Jézus Krisztusnak. Az „Újesztendő, vígságszerző...” kezdetű *újévköszöntő* áldást mondó versszakának ormánsági (Baranya megye) változatából valók az alábbi szép sorok:

*Alsó kék ég, felső szép ég,
Dicsérd Uradat,
Urud áldjud, menny, föld, tenger,
Te megtartódat.*

A *betlehemesjátékokban* az áldás címzettje gyakran a kis Jézus, mint az alábbi mezőkövesdi változatban:

*Megszállottuk házáat, mint híres palotát,
Áldjuk a kis Jézust, áldjuk a kis Jézust,
Szénán és szalmán.*

Az erdélyi *betlehemesjátékok* szövegében Istennek, a Seregek Urának szól az áldás:

*Áldom és magasztalom a Seregek Urát,
Áldom és dicsérem Istennek e jóvoltát,
Hogy megadta nekünk ez karácsony első éjszakáját...*

A névnapköszöntőkben az ünnepelt figyelmét hívják fel a hálaadásra, mint a következő zalai példában:

*Hogy megérted napodat,
Szép felvirradásodat,
Áldjad Jézusodat,
Megváltó Krisztusodat.*

Az áldásformulák többségében azonban *áldást kérnek* az Úristentől, Jézus Krisztustól vagy valamelyik szenttől. A pünkösdölők például az Isten vagy a Szentlélek áldását kérik:

*Szálljon erre a házra az Isten áldása,
Mint régen szállott az apostolokra.*

*Szálljon erre házra az isten áldása,
Mint pünkösdü harimat
A piros rózsára.*

A *betlehemesjátékokban* ugyancsak Isten áldásáért könyörögnek, „Az Isten áldja meg e háznak gazdáját”, vagy „Áldja meg az Isten e háznak gazdáját” szövegkezdettel.

Az áldás szót többnyire jelzővel is ellátják: „bő” és „szent” áldást kérnek és ígérnek a köszöntők. A bő termés

általános megjelölése mellett előfordul, hogy tételesen sorolják fel, hogy mire is utalnak, a regösének Zala megyei változatban többek között az alábbiakra kérik Isten áldását:

*Adjon az Úristen
ennek a gazdának
egy hold rétet,
tíz hold földet,
egy hold réten
tíz szekér szénát,
tíz hold földön
száz kereszt búzát!
Haj, regő, régi törvény,
haj, regő rejtem!
Nékünk az Úristen
azt is megengedte.*

A kért és remélt áldásban gyakran a köszöntők és a köszöntöttek is benne foglaltaknak. Így az áldáskérés „Isten népére”, „a magyar hazára”, „ránk”, „mindnyájunkra”, és a felkeresett ház népére vonatkozhat, pl. az újévköszöntőkben. „Áldott Jézus, dicső Krisztus, kedvezz népednek!” (Baranya megye); „Áldd meg Isten, e magyar hazát” (Fejér megye); „Kérjük a mennyei Atyát, terjessze ránk szent áldását” (Sopron megye); „Szálljon áldás e házra, benne lévő családra ez újbán” (Nógrád megye).

A névnapköszöntőkben nemcsak az ünnepeltre „szóvják” az áldást, de a háza népére is.

*Az ég harmatja szívedet újítsa,
Áldások árja házad elborítsa!*

Az áldásformulák az *adománykéréshez* is kapcsolódhatnak, s gyakran tréfásak, mint például a *farsangköszöntő* baranyai változatában:

*Szálljon erre a házra
Az Isten áldása,
Hogy nagydarab szalonnát
Tűzzenek a nyársra!*

Sok változatban a búcsúzkodáshoz kapcsolódik az áldáskérés, például a *háromkirályjárás* Szatmár megyei változatában:

*Nosza, nosza jó gazda, bocsáss minket utunkra!
Utunkra, házadra szálljon Isten áldása!*

Néha együtt szerepel az *áldáskérés* és a *hálaadó áldás*, mint az alábbi csornai újévköszöntőben:

*Kérjük édes Jézusunkat, hogy adja szent áldását,
Hogy adja meg mindnyájunknak az ő takarulását,
Sok esztendőt, meg bő termést a mi magyar hazánknak,
Hogy áldhassuk Jézus nevét, juthassunk fel mennyekbe.*

Bízunk abban, hogy az Isten áldását kérő és megköszönő jókívánságok nem tűnnek el az életünkől, még ha megváltozott formában, kevésbé költői módon, akár üdvözlőlapon, e-mailen, sms-ben közöljük is, ahelyett, hogy házról házra járnánk vele. Bízunk abban, hogy az áldáskérés meghallgatásra talál, és az áldásmondás sem lesz kevesebb.

Tátrai Zsuzsanna

Homage à Bozóky Éva

A szó embere volt. Szerszáma, eszköze a mesterségben: a leírt és a hangzó betű. Mióta az esztét tudta, s amíg lélegzett, érzett és gondolkodott: ezt művelte, a szó mesteriségét. De leginkább: ezzel művelt. Tanított, mesélt, és elbűvölt. Írt. Publicisztikát és glosszát, riportot és interjút, regényt és memoárt, kritikát és recenziót. Önmagáról és a körülötte lévőről, kultúráról, irodalomról és történelemről, gyermekekről és asszonyokról. Írt és prédikált. Hiszen legalább annyira igehirdető is volt, mint publicista. És mindenekelőtt: pedagógus. Nála a publicisztika is nevelés volt, s az igehirdetés is tanítás, ismeretterjesztés. De tudta: a kultúra, a tudás, az ismeret is csak eszköz.

Mínta két kedves korszaka lett volna: a kora kereszténység évszázadai és a huszadik század közepének számára is súlyos, sorsfordító évtizedei. De leginkább a kettő találkozási izgatottsága: az ezred végi Róma utcáit vagy Capri szigetét járva a Krisztus utáni évtizedek nyomait-emlékeit kereste, az őskeresztények regénnyé kerekített legendájában a maga kérdéseire próbált feleletet találni. Azokra a kérdésekre, amelyeknek ellentétében, kettős szorításában feszült személyes élete. S amelyek végül is az ember szüntelenül visszatérő kérdései, mindazoké, akikről és akiknek írt. Hiszen valójában minden frásában élet és halál, hatalom és kiszolgáltatottság, meggyőződés és szeretet, kompromisszum és megalkuvás viszonya izgatta.

„Egy kislány jön a parttalan időben. Mindent jól megnéz maga körül, mintha be kellene számolnia valakinek a látottakról, meg-megáll, el-ámul, gondolkodik, aztán megy tovább, míg csak el nem tűnik a ködében.” – kezdi visszaemlékezéseit. Ez volt ő: mindent jól megnézett, meg-megállva ámult, szüntelenül ámult a világ csodáján, gondolkodott, hogy értsen. És – legyen hála érte Istennek – Bozóky Éva beszámolt a látottakról. Hiszen a szó embere volt.

IN

Csend

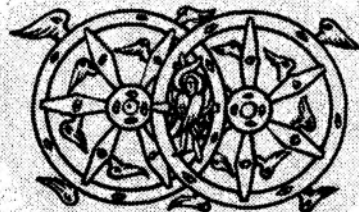
A virágok nőnek csendben,
semmi sem ujjong, suhan
s az is csendes,
ha a levél a fára fölleben,
a gyökér magát göndör mélységbe ássa.
Hogy milyen halkán megy végbe
a halál elárultatása.

Megszólítás

Minden készen áll.
Az életed teljes, nem hiányzik
semmi belőle.
Aki szeret, hogyan
karcolatná meg üvegét?
Reggel a kezre
teleírt lepke,
szárnyas pernye száll.
Ilyen törekeny.

Nem akarok semmit.
Állok a közeledben,
beleszagoлок a szélbe.
Simogatom a neved.

A REFORMÁCIÓ EMLÉKHELYEI WORMS

Worms egyike a legősibb német városoknak a Rajna mentén. Már a Nibelung-énekben is központi jelentőségű fejedelmi székhely, melynek temploma küszöbén a két királynő, Krimhild és Brunhild a belépés elsőbbségéért civakodott. Ezt – az építés idejét tekintve mondába vesző – székesegyházat lebontották, és Burkhard püspök kezdeményezésére közvetlenül 1000 után a régi alapok fölé új katedrális építésébe kezdtek: ez a ma is látható wormsi dóm. A keleti és a nyugati végén egyaránt apszissal záródó bazilikális elrendezésű épület magasba törő toronypárjaival a Rajna menti román építéssel legimpozánsabb példája. A keleti apszisban kialakított szentélyét 1181-ben szentelték fel, a teljesen elkészült székesegyházat pedig 1234-ben. A középkori nagy templomokat, amelyeknek építése évtizedekig, gyakran egy évszázadig is eltartott, rendszerint két időpontban szentelték, hiszen a munkálatokat mindig a szentély felépítésével kezdték, s azt elkészülte után használatba is vették, függetlenül attól, hogy a többi részen még építkeztek.

A wormsi dómot nemcsak nagysága, hanem az egyes épületrészek önálló tömegének mesteri csoportosítása teszi oly monumentálissá. A hossz- és keresztirányú horizontális hasábját a karcsú hengeres tornyok által közrefogott apszisok ellenpontozzák, s az így keletkezett kontrasztot a hosszirányú fölé emelt erőteljes nyolcszögletű tornyok egyenlíthetik ki. Az egymás melletti, de különböző formájú épületrészek ritmikus tömegjátékának domináns motívumát a törpegalériák fény-árnyék hatása egészíti ki, és teszi felejthetetlen látványvá e csodálatos alkotást.

Ezt a székesegyházat látta Luther is, amikor 1521-ben a birodalmi gyűlés elé idézték, hiszen az 1859–1906-ig tartó restaurálási és állagmegóvási munkák minden káros változtatás nélkül, eredeti megjelenésében őrizték meg az utókornak a nagy múltú műemléket.

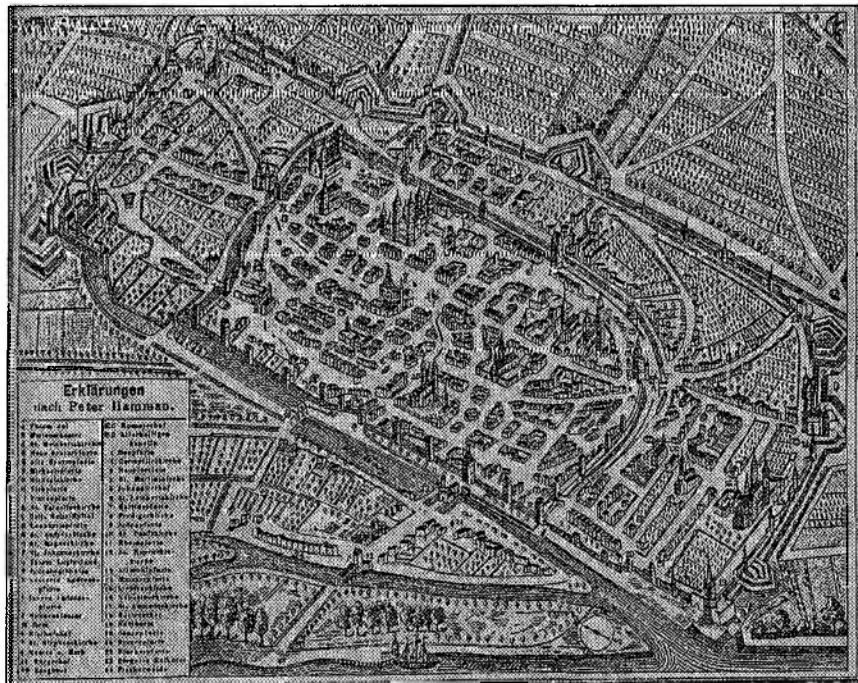
Worms Luther idejében is bástyás falakkal körülvett, tekintélyes város volt, de a birodalmi gyűléskor mégis szűknek bizonyult. A nagy kísérettel jövő urak legtöbbje kénytelen volt messze a városfalakon kívül megszállni, hol nem egyszer öt-hat lovag osztozott egy szobán. Ápri-

lisban a gyűlés már negyedik hónapja tartott. A 38 éves Luther ekkor már túl volt a kiközösítő pápai bulla nyilvános elégetésén, a 19 éves V. Károly pedig a császárválasztáson, de hátravolt még a római koronázás. A hagyomány szerint ugyanis Németországban csak megválasztották a császárt, akit ezután a pápa Rómában koronázott meg, s az uralkodó csak ezzel az aktsussal vált legitím német-római császárrá. Wormsban azért gyűltek össze a birodalom nagyjai, hogy megszervezzék az ország kormányzásának ügyét a hatalmas birodalmon belül a császár távolléte esetére. Luther kiközösítésének foganatosítása csak mint ütőkártya szerepelt V. Károly politikai játszmájában, hogy megnyerje a pápa jóindulatát, és érvényesíthesse a birodalom régi hűbéri igényeit a franciákkal szemben, akik Milánót még mindig a kezükben tartották. Lutherrel azonban a pápát zsarolni is lehetett. Ez az egyháznak nemcsak a tekintélyén ejtett volna csorbát, de anyagilag is érzékenyen érinthette volna, mert a németországi, s főleg a kelet-európai, valamint a skandináv búcsúújszlet az ausztriai Fugger-bankház kezén volt. Luther személyére tehát vigyázni kellett, ezért birodalmi herold védelme alatt érkezett Wormsba. Útja valóságos diadalmenet volt, a városok piacain a ponyvákon mindenütt az ő brosrúját árulták.

A Flandriában nevelkedett fiatal császár egy szót sem értett németül, s feltehetőleg fel sem fogta a wittenbergi prédikátor ellen emelt vádak lényegét. Egyáltalán nem ismerte Luther munkásságát, akit azért idéztek meg Wormsba, hogy az írásaiban lefektetett tanait visszavonja. De – mint tudjuk – nem így történt. Luther 1521. április 16-án és 18-án jelent meg Wormsban a püspöki palotában tartott birodalmi gyűlés előtt. Azért kétszer, mert 17-én gondolkodási időt kért a végleges válaszadásra. Mindez ma már történelem. Akkor még senki sem sejtette, hogy világtörténelmi fordulópontra lesz Luther kijelentéséből: „semmit visszavonni nem tudok és nem is akarok, mert nem tanácsos, hogy az ember a lelkiismerete ellen cselekedjék”.

Pamer Nóra

SZENTHÁROMSÁGI VASÁRNAPOK ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Június 27., vasárnap, az összegyülekezés napja

- 10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László
14.00 órakor beszélgetés Békés Pál íróval A bűntárs című új könyvéről. Meghívott vendégek: Takácsné Kovácsné Zelma és Mező Ferenc
16.00 órakor Kórodi Júlia J. S. Bach és Paganini műveiből játszik hegedűn
16.30-kor vacsernye, igét hirdet: Mező Ferenc

Július 4., vasárnap

17.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Július 11., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Július 18., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet:
Muntagnó Bartucz Judit

Július 25., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Augusztus 1., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Görög Tibor

Augusztus 8., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Augusztus 15., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Augusztus 22., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Augusztus 29., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet:
Muntagné Bartucz Judit

Szeptember 5., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Görög Tibor

Szeptember 12., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

**Szeptember 19., vasárnap,
az összegyülekezés napja**

10.00 órakor tanévnyitó istentisztelet,
igét hirdet: Donáth László

16.00 órakor vacsernye, igét hirdet: Fülöp Attila

Szeptember 26., vasárnap

10.00 órakor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Piliscsabán (Bétel Otthon, Széchenyi utca):

minden vasárnap 10.00 órakor

Pilisvörösváron (református templom):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órakor

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével

Alkalmaink: szeptember 8-án és 23-án,

szerdán 17.00 órakor

Gyermekcatekészis

Naszályi Márta és Váradai László vezetésével

minden vasárnap 10.00 órakor

Az alkalmaink szeptember 19-én kezdődnek,
kérjük, jelentkezzenek!

E számunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram.

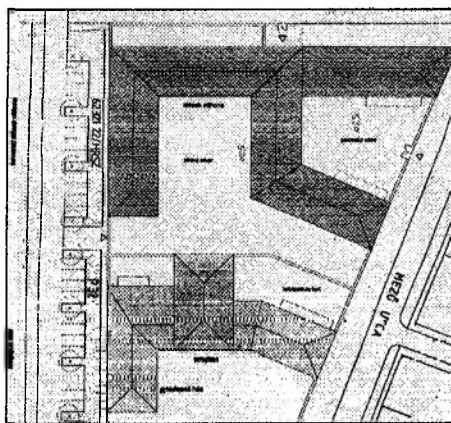
GYÜLEKEZETI KIRÁNDULÁS

BÁNKON,
2004. SZEPTEMBER 10-12-ig,
péntek délutántól vasárnap délutánig

NYÁRI KONCERT

2004. augusztus 1-jén 19 órakor
a Friedenauer Kantorei Berlin énekel
Vezényel: Jörg-Peter Schulz

SZERETETHÁZ ÉPÜL BÉKÁSMEGYEREN

Építtetője

a Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség
a Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet- és
Templomépítő Alapítvány közreműködésével
gyülekezeti bankszámlaszám:

OTP 11703006 - 20013365

alapítványi bankszámlaszám:

OTP 11703006 - 20058830

Információ: Breuer Katalin, 06-20-9794-808

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész, Görög Tibor nyugdíjas lelkész,

Gálos Ildikó és Thurnay Béla gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Tel/fax: 368-6118, mobil: 06-20-3989-059

E-mail: breuer@axelero.hu

Internetcím: www.hethars.hu

Tördelés: Huppán Béla

Nyomatás: Wesley Kiadó

Adományokat az OTP 11703006 - 20013365
számlaszámra várunk.